

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

Реєстраційний № _____
Дата реєстрації _____

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗКУ РЕЛІГІЙНОСТІ ЗІ
СТАВЛЕННЯМ ДО ПАНДЕМІЇ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія
освітньої програми Психологія розвитку
24Мд-ПсихР групи
Тополук Оксани Олександрівни

Науковий керівник:
доцент кафедри соціальної та
практичної психології,
кандидат філософських наук, доцент
Пирог Ганна Володимирівна

Рекомендовано до захисту
рішенням кафедри соціальної та практичної психології

Протокол № ____ від « ____ » _____ 2021 р.

Зав. кафедри _____ Наталія ПОРТНИЦЬКА

м. Житомир – 2021

Дата захисту «__» грудня 2021 р.

Результат захисту	Оцінка за національною шкалою	Кількість балів за 100 бальною шкалою	ECTS

Голова ЕК

(підпис)

Олександра БРЮХОВЕЦЬКА

Члени ЕК

(підпис)

Наталія ПОРТНИЦЬКА

(підпис)

Людмила КОТЛОВА

(підпис)

Ганна ПИРОГ

Секретар ЕК

(підпис)

Наталія БАРГІЛЕВИЧ

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОСТІ	10
1.1. Проблема релігійної свідомості у психологічних дослідженнях	10
1.2 Релігійна свідомість українців.....	15
1.3. Психологічні особливості представників християнських конфесій	21
1.4. Психологічні особливості ставлення релігійних людей до пандемії	26
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕЛІГІЙНОСТІ ТА СТАВЛЕННЯ ДО ПАНДЕМІЇ	34
2.1. Процедура та організація дослідження	34
2.2. Методи та методики дослідження	37
2.2.1. Метод асоціативного експерименту	37
2.2.2. Тест структури індивідуальної релігійності	41
2.2.3. Методика «Релігійні копінг-стратегії»	43
Висновки до розділу 2	45
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ РЕЛІГІЙНОСТІ ЗІ СТАВЛЕННЯМ ДО ПАНДЕМІЇ	47
3.1. Психологічні особливості релігійності досліджуваних.....	47
3.1.1. Конфесійна належність і ступінь релігійності досліджуваних.....	47

3.1.2. Структура релігійності представників християнських конфесій.....	48
3.2. Семантичне наповнення поняття «релігія» у представників різних конфесій.....	53
3.3. Психологічні особливості ставлення християн до пандемії...	61
3.3.1. Семантичне наповнення поняття «пандемія» у представників різних конфесій.....	61
3.3.2. Способи додання негативних наслідків пандемії і карантину.....	71
3.4. Особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії..	84
3.4.1. Порівняння релігійних копінгів представників християнських конфесій.....	85
3.4.2. Особливості зв'язку між глибиною віри та релігійними копінгами.....	86
3.4.3. Особливості зв'язку між структурою релігійності та релігійними копінгами.....	88
Висновки до розділу 3.....	93
ВИСНОВКИ	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	99
ДОДАТКИ	106

ВСТУП

Актуальність дослідження. Весь світ переживає непрості часи – у грудні 2019 року в м. Ухань (КНР) було виявлено вірус, що дуже швидко поширюється та часто є причиною тяжких ускладнень. Кожен день фіксують велику кількість людей, заражених Covid-19. Згідно із офіційними даними, у світі цю хворобу було зареєстровано у більше, ніж 259 мільйонів осіб (станом на 25.11.21) [56]. Перші випадки в Україні були виявлені на початку березня 2020 року. З того часу Україна неодноразово знаходилась у карантинній зоні, що безумовно негативно впливає на психічний стан населення.

Кожна людина шукає для себе власний спосіб не піддаватись паніці. Безумовно, релігія входить до їх числа. У Богові люди знаходять спокій та впевненість у зціленні у випадку хвороби. Для кожної людини релігія має свій сенс, але об'єднуючим фактором для християн є те, що вони вірують, а отже будуть врятованими.

На даний час ми маємо небагато досліджень на релігійну тематику в контексті пандемії. Проте уже наявні джерела дозволяють нам поглянути на неї з різних ракурсів. Пандемія розглядається у філософських аспектах (В.Туманенко, В.Луканова); з юридичного ракурсу – як загроза цивільній безпеці; у релігійному контексті – як заборона великих зібрань та проведення релігійних заходів (О.Л.Ремез). Зміни суспільної свідомості під впливом пандемії знайшли відображення у праці А.Д.Похилько та Н.М.Шабашової. На важливість контролю власних емоцій в умовах карантину звертав увагу В.Рибалка. Релігієзнавці розглядають особливості реакцій різних релігійних конфесій на пандемію (Р.Лункин), особливості віросповідання, богослужіння та проведення Святого Причастя під час карантинних обмежень (Ю.В.Кривенко, Н.І.Адаховська, Р.Калашников).

Релігійність та її вплив на здоров'я людей досліджували американські вчені David B. Larson, Harold G. Koenig. Український дослідник О.В.Вознюк теж вивчав вплив віри в Абсолют і творчості на здоров'я особистості. Основи психологічного вивчення релігійності заклали класики психології та соціології: З.Фройд досліджував цінність релігії для людини, характер стосунків людини з богами / Богом, В.Франкл – тенденції до створення власної релігії, релігійну віру як віру у надсенс, Г.Олпорт – релігійні почуття, віру, релігійне становлення особистості, Е.Дюркгейм – релігію як образ суспільства, порівняння релігійного та наукового досвіду.

Релігійну свідомість вивчали І.Богачевська, Л.Г.Конотоп, С.В.Качурова, С.І.Преображенський. Дослідники звертали увагу і на особливості конкретного релігійного напрямку: православ'я (Ю.Борейко), православ'я, католицизму, протестантизму (І.А.Жадан), протестантизму (Л.Филипович). Релігійні цінності, їх рівні, а також психологічні аспекти формування описала Г.В. Пирог. Важливо згадати також наукові розвідки Ю.І.Проць про особливості релігійності на різних етапах дорослості; М.З.Єсип - про копінг-стратегії віруючих та їх самосвідомість у кризі.

Релігійність українців вивчали І.Богачевська, Ю.Борейко, Н.С. Коструба, А.М.Колодний та ін. М.Новосад аналізувала масові релігійні комунікації в Україні, М. Паращевін подав статистичні дані про кількість релігійних організацій в Україні, а також про загальний рівень релігійності населення у порівнянні з іншими державами.

Отже, обрана тема: «Психологічні особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії» зумовлена тим, що вона є актуальною і недостатньо вивченою.

Об'єкт дослідження – релігійність сучасних українців.

Предмет дослідження – психологічні особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії у сучасних українців.

Мета дослідження – визначити особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії та стратегіями подолання її наслідків.

Гіпотеза дослідження: ставлення українських християн до пандемії та стратегії подолання її наслідків залежать від глибини віри та конфесійної належності, а саме:

– Чим більш віруючими є християни, тим більш для подолання наслідків пандемії вони звертаються до Бога за підтримкою;

– В залежності від конфесії пандемія може пов'язуватися з дією об'єктивних факторів (православні), покаранням (католики), діяльністю трансцендентних сил (протестанти);

– Копінг-стратегії відрізняються в залежності від конфесії: у православних переважає переоцінка об'єктивних і трансцендентних сил, «прохання про заступництво», у католиків – зміцнення зв'язків всередині релігійної громади та зосередження на релігійному служінні, у протестантів – пошук допомоги в Бога і намагання знайти в релігії новий сенс.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз сучасних психологічних досліджень, що стосуються релігійної віри та пандемії та запропонувати теоретичну модель зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії та стратегіями подолання її наслідків.

2. На основі узагальнення досліджень підібрати методи емпіричного дослідження зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії.

3. Провести емпіричне дослідження ставлення українських християн до релігії та пандемії, з'ясувати властивості релігійності та способи додання труднощів у досліджуваних під час карантину;

4. Визначити особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії.

Методологічні та теоретичні основи дослідження склали основні положення З.Фройда, Г.Олпорта, К.Г.Юнга, В.Франкла, У.Джемса щодо природи релігійності; Г. В. Пирог – про значення релігійних цінностей та релігії для

віруючих; М.Новосад, І.Богачевської, Л.Г.Конотоп, С.Преображенського та ін. – про особливості української релігійності; М.М.Черенкова, Ю.Борейка, М.Єсип та ін. – щодо характеристик представників різних християнських конфесій; В.В.Туманенка, О.Л.Ремез, Є.І.Буланой та ін. – стосовно епідемій в історії людства; Ю.В.Кривенко, Р.Калашникова – відносно богослужінь в умовах пандемії.

Методи та організація дослідження. Для вивчення психологічних особливостей релігійності досліджуваних та їх ставлення до пандемії було використано наступні методи: *теоретичні* – аналіз та узагальнення літератури з даної проблематики, *емпіричні* – психосемантичний метод, тест для визначення структури індивідуальної релігійності (Ю.В.Щербатих), методика для визначення релігійних копінг-стратегій (RCOPE) (К.Паргамент, Г.Кюніг, Л.Перез; в адаптації М.Єсип); *статистичні методи*, зокрема, коефіцієнт кореляції Пірсона.

У дослідженні взяли участь 64 людини віком від 21 до 72 років, які є представниками християнських конфесій: протестантизму, католицизму та православ'я.

Теоретичне та практичне значення. На основі аналізу та узагальнення праць, що присвячені дослідженням релігійності та реакції на епідемії та пандемії, було запропоновано модель зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії. Результати дослідження можуть бути корисними для психологів, які консультують клієнтів в часи коронавірусу, для подальших теоретичних та практичних розробок в галузі психології релігії, соціальної психології та психології особистості, а також в рамках психоедукації.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що

- вперше запропонована модель зв'язку релігійної свідомості та християнських цінностей з ставленням до пандемії та стратегіями подолання її наслідків, а також проведено емпіричне дослідження цього зв'язку;

- подальшого застосування набула методика RCOPE для визначення копінг-стратегій, що пов'язані з релігійністю.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовано на Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні проблеми особистісного зростання» (13 травня 2021 року) на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка, Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції для студентів та аспірантів «Актуальні питання професійної діяльності соціального працівника та психолога в сучасному світі» (28 жовтня 2021 року) на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, III Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні питання професійної діяльності соціального працівника та психолога в сучасному світі» (28 листопада 2021 року) на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 2 публікаціях:

1. Тополюк О.О. Психологічні особливості сучасної релігійної свідомості українців. *Актуальні проблеми особистісного зростання: Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (м. Житомир, 13 травня 2021 р.) / Ред. колегія: Л. О. Котлова, Г. В. Пирог / М-во освіти і науки України, Житомирський державний університет імені Івана Франка, соц-псих. факультет. Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2021. С. 84-86.

2. Тополюк О.О. Релігійні копінг-стратегії представників різних християнських конфесій. *Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету*. Випуск 14. / За ред. Ю. Дем'янчук, Н. Портницької, І. Тичини. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2021.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загального висновку, списку використаних джерел (70 найменувань), додатків. Загальний обсяг становить 129 сторінок, з них 94 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ РЕЛІГІЙНОСТІ ЗІ СТАВЛЕННЯМ ДО ПАНДЕМІЇ

3.1. Психологічні особливості релігійності досліджуваних

3.1.1. Релігійна належність та ступінь релігійності досліджуваних

Вибірка дослідження складає 64 особи, всі християнського віросповідання: 20 православних, 20 католиків, 20 протестантів та 4 людини, які ідентифікували себе як «просто християни». З них 7 чоловіків (10,9%) та 57 жінок (89,1%). Вік вибірки коливається від 21 до 72 років, середній вік становить 31,7 років.

У вибірці переважають мешканці міста, які мають вищу освіту. Опитувані займаються різними видами діяльності: серед них є студенти спеціальності «Психологія», педагоги, соціальні працівники, торговий представник, актриса, пенсіонерка тощо.

На основі самооцінки досліджуваними власного рівня релігійності за 5-бальною шкалою (додаток 1) було визначено, що у вибірці переважають християни з середнім рівнем релігійності – 79,7%, набагато менше з високим рівнем – 18,8%, і дуже мало нерелігійних – 1,5% (рис. 3.1).

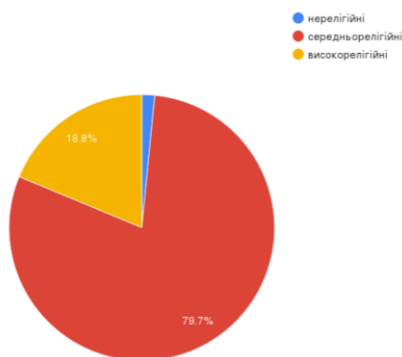

Рис. 3.1. Розподіл вибірки за глибиною віри

Якщо аналізувати розподіл за конфесіями, то ситуація наступна: серед **католиків** середньорелігійних – 80%, високорелігійних – 20%; серед **протестантів** середньорелігійних – 95%, високорелігійних - 5%; **православних** 5% низькорелігійних і 95% - середньорелігійних; серед **«просто християн»** - середньорелігійних – 75%, високорелігійних – 25% (рис. 3.2).

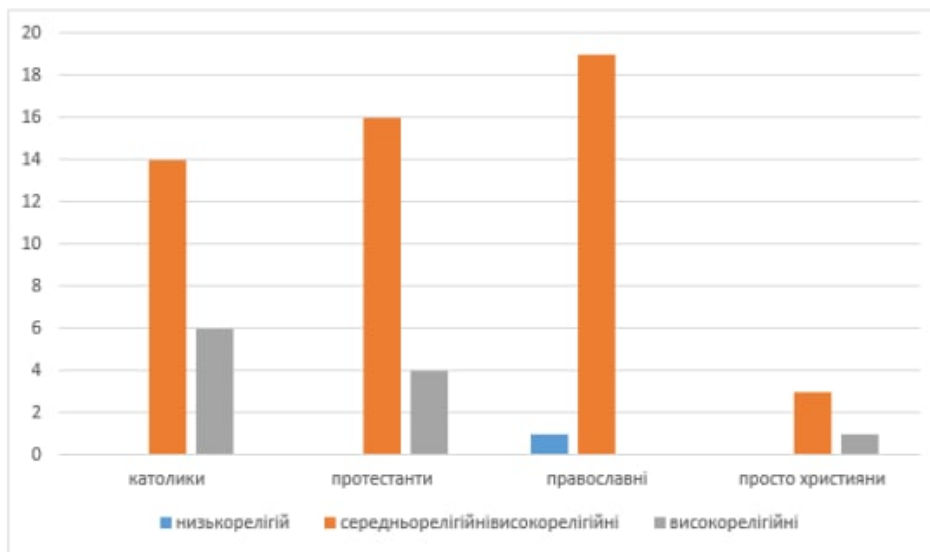

Рис. 3.2. Розподіл представників християнських конфесій за глибиною віри

Отже, серед досліджуваних переважають християни з середнім рівнем релігійності, з високим рівнем найбільше серед католиків і протестантів, з низьким – тільки одна людина серед православних.

3.1.2. Структура релігійності у представників християнських конфесій

Для того, щоб отримати структуру релігійності досліджуваних християн ми використовували «Тест для визначення індивідуальної структури релігійності» Ю.В. Щербатих.

Для досліджуваних представників християнства переважає пошук підтримки в релігії (6,55 балів), також вони мають сформовану релігійну самосвідомість (6,5

балів), вірять у Бога як Творця (5,88 балів) і розуміють релігію як філософію (6,11 балів).

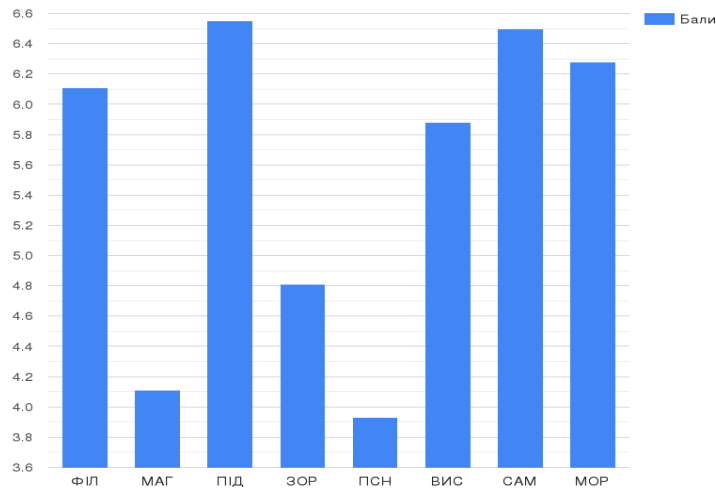

Рис. 3.3. Загальна структура релігійності досліджуваних

Аналіз структури релігійності за окремими християнськими конфесіями дозволяє визначити відмінності між католиками, протестантами та православними.

Структура релігійності *представників католицизму* (додаток 2).

- **ФІЛ** – сприймання релігії як філософської системи – рівень середній (6,6). Високий рівень сформованості – у 50%, середній рівень – у 35%.
- **МАГ** – здатність вірити у надприродні речі – рівень нижче середнього (4,35 балів). Високий рівень має 15% досліджуваних, а середній – 30%.
- **ПІД** – пошук підтримки у релігійній вірі – рівень підвищений (6,95). Високий ступінь розвитку має 75%, середній – 5%.
- **ЗОР** – зовнішні ознаки релігійності – рівень середній (6,25). Високий рівень розвитку у 50%, середній – у 25%.
- **ПСН** – віра у псевдонауку – занижена (4,15). Високий рівень у 20%, середній – у 25%.

- **ВИС** – віра у Бога як Творця - рівень середній (6,05). Високий рівень розвитку має – 40%, середній – у 45%.

- **САМ** – релігійна самосвідомість – загальний рівень розвитку середній (6,5). Високий ступінь сформованості має 55%, середній – 30%.

- **МОР** – сприйняття релігії як високоморальної інстанції - рівень середній (6,75). Висока сформованість у 50%, середня – у 40%.

Отже, у католицької конфесії найбільше представлено бачення релігії як підтримки (14,6%), як носій моралі (14,2%), як філософії (13,9%), також важлива релігійна самосвідомість (13,7%). Загалом всі шкали представлені практично рівномірно. Найменшу частку в структурі релігійності католиків займає псевдонаукова віра (8,7%).

Структура індивідуальної релігійності *православних християн* виглядає наступним чином (додаток 3):

- **ФІЛ** – сприймання релігії як філософії – середнє (5,45). Високий рівень 30%, середній – у 35%.

- **МАГ** – віра у магію – занижена (4,1). Високий рівень у 25%, середній – у 5%.

- **ПІД** – релігійна підтримка середньо виражена (5,55). Високий ступінь розвитку потреби є у 45%, середній – 30%.

- **ЗОР** – зовнішня сторона релігійності - середній рівень розвитку (5,35). Високий ступінь характерний 25%, середній – 40%.

- **ПСН** – віра у псевдонауку – має низький рівень вираженості (4,1). Високий рівень у 15%, середній – в 20%.

- **ВИС** – віра у Творця і його творіння – середній рівень (5). Високий рівень – 15%, середній – 65%.

- **САМ** – релігійна самосвідомість - середньо розвинена (5,85). Високий рівень у 30%, середній – у 45%.

- **МОР** – релігійність як моральна інстанція – середній рівень (6,7). Високий рівень у 55% досліджуваних, середній – у 20%.

Отже, для православних християн у релігійності важлива її моральна сторона (15,9%), у них досить розвинена релігійна самосвідомість (13,9%), приблизно однаково досліджувані потребують у релігії підтримки (13,2%), а також сприймають її по-філософськи. Найменш представлені у структурі релігійності віра у псевдонаукові теорії та віра у магію (по 9,7%). Автор методики стверджує, що вони корелюють між собою, але не з загальною релігійністю, тут ми це наочно бачимо. Це означає певну пасивність православних християн, тому що, наприклад, магія для певного результату це процес, для якого треба попрацювати, а віра цього не вимагає.

Структура релігійності у *протестантів* така (додаток 4):

- **ФІЛ** – релігія як філософія – середній рівень (6,3). Високий рівень у 40%, середній – у 30%.

- **МАГ** – віра у магію – показник занижений (3,9). Високого рівня не виявлено, середній – у 5%.

- **ПІД** – підтримка у релігії – високорозвинена (7,15). Високий рівень у 70%, середній – у 30%.

- **ЗОР** – зовнішня релігійність – занижений рівень (2,85). Високого рівня нема, середній – у 5%.

- **ПСН** – довіра до псевдонауки – занижений рівень (3,55). Високий ступінь довіри характерний для 10% досліджуваних, середній теж для 10%.

- **ВИС** – віра у Бога – середній рівень (6,6). Високий ступінь у 50%, середній – 40%.

- **САМ** – релігійна самосвідомість – середньо розвинена (6,7). Високий рівень у 60%, середній – у 35%.

- **МОР** – моральна сторона релігії – має середній рівень розвитку (5,4). Високий рівень характерний для 30%, середній – теж для 30%.

Отже, бачимо, що для досліджуваних протестантів у структурі їх релігійності важливе значення мають: релігійна підтримка (16,8%), релігійна самосвідомість (15,8%) і віра у Творця і його творіння (15,5%). Найменш значне місце в даній структурі мають зовнішні ознаки релігійності (6,7%).

Визначимо спільні і відмінні риси у структурах релігійності досліджуваних конфесій (рис. 3.4, рис. 3.5).

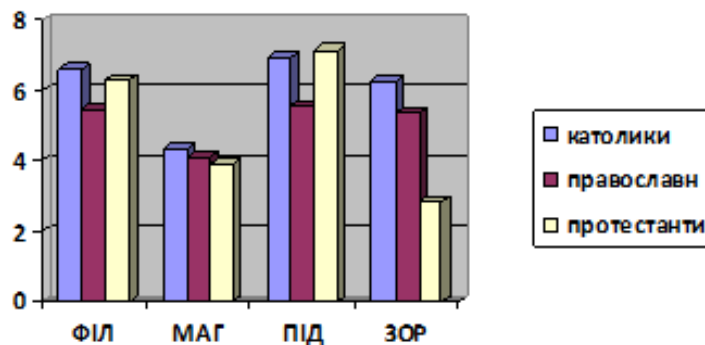

Рис. 3.4. Порівняння конфесій за складовими структури релігійності

На Рис. 3.4 бачимо, що спільною рисою для католиків, протестантів та православних є низький рівень віри у магію; релігія як філософська система розвинена у різних конфесій на середньому рівні. Високу потребу підтримки у релігії мають католики і протестанти, у православних показник середній. Зовнішні ознаки релігії у католиків і православних на середньому рівні, а в протестантів – на низькому.

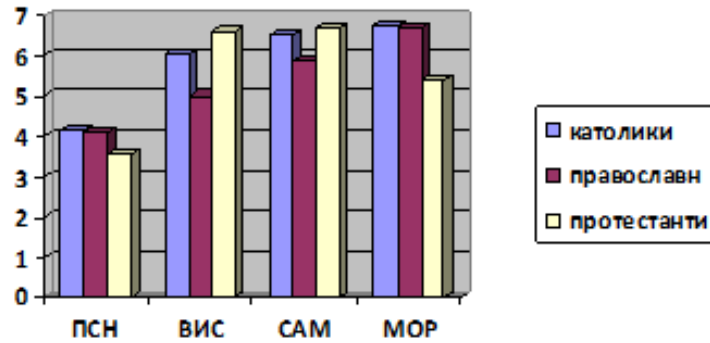

Рис. 3.5. Порівняння конфесій за складовими структури релігійності

Спільним для християнських конфесій є також низька зацікавленість у псевдонауці. Віра у Бога і його творіння, а також релігійна свідомість розвинені у досліджуваних на середньому рівні. Як і сприйняття релігії у ролі морального регулятора (у протестантів цей показник трохи нижчий, але загалом знаходиться на середньому рівні, як у православних і католиків).

Отже, на основі загальних даних, можна зробити висновок, що для християн важливішим є наповнення релігії, а не її зовнішні прояви. Загалом, для католиків, протестантів і православних характерні: пошук релігійної підтримки, наявність релігійної самосвідомості, сприймання релігії як моралі, як філософії, найменше вони віддають перевагу псевдонауці та магії (протестанти – ще й зовнішнім ознакам релігійності).

3.2. Семантичне наповнення поняття «релігія» у представників різних конфесій

Для того, щоб отримати семантичний простір для поняття «релігія», ми дали досліджуваним завдання написати по 5 асоціацій на слово-стимул «релігія». В

результаті цього було отримано 300 асоціацій, по 100 від християнських конфесій (католиків, православних і протестантів).

В цілому релігія у представників християнства асоціюється з позитивними переживаннями, Творцем, релігійними цінностями, церковними атрибутами. Проте православні християни та «просто християни» демонструють і негативні переживання щодо релігії, а також православні мають у свідомості категорії, що стосуються мирського життя, але переносять їх на Церкву. Розглянемо особливості семантичного значення релігії за конфесіями.

Католики. За отриманими асоціаціями будуємо семантичну вісь (рис. 3.6. і додаток 5).

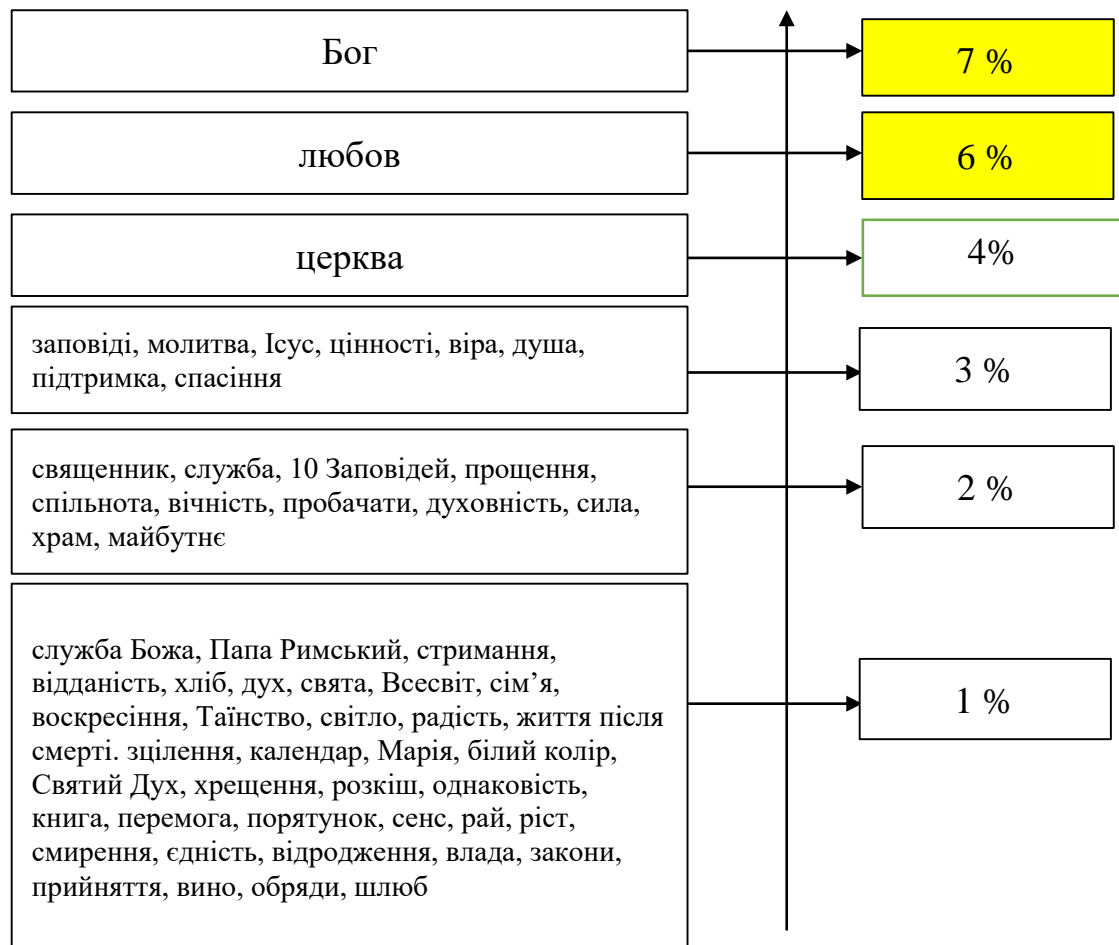

Рис. 3.6. Семантична вісь асоціацій католиків на слово-стимул «релігія»

Даний груповий семантичний простір дає розуміння, що релігія для католиків – це перш за все «Бог» (7 %), «Любов» (4 %), та «Церква» (4 %). Аналіз асоціацій вказує на позитивне сприйняття релігії досліджуваними, а також різносторонній розгляд релігії як явища культури.

Отримані асоціації було об'єднано у 8 категорій за семантичною близькістю (табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Контент-аналіз асоціацій до поняття «пандемія» (католики)

	Категорії	Поняття, що входять	%
1	Цінності	Сенс, 10 Заповідей, заповіді, закони, сім'я, цінності, Спасіння, розкіш, молитва, порятунок, вічність, життя після смерті, книга, світло, майбутнє	27%
2	Позитивні емоції та стани	Любов, прощення, відданість, віра, єдність, підтримка, духовність, радість, прийняття, зцілення, відродження, ріст, смирення	25%
3	Церковні атрибути та особи	Церква, священник, служба Божа, служба, вино, хліб, обряди, храм, Папа Римський, календар, білий колір, спільнота	19%
4	Релігійні постаті та поняття	Бог, Ісус, воскресіння, Марія, Святий Дух, дух, душа, Всесвіт, рай	19%
5	Обряди, свята	Таїнство, хрещення, свята, шлюб	4%
6	Переваги	Влада, сила, перемога	4%
7	Інше	Однаковість, сприймання	2%

Асоціації розподілені на 7 категорій. У свідомості католиків релігія тісно пов'язана з «Цінностями» (27 %), «Позитивними емоціями та станами» (25%),

«Церковними атрибутами та особами» (19 %) і «Творцем». Дані категорії включають найбільше асоціацій, зокрема «Спільнота», «Сім'я», «Єдність», що може бути проявом соціалізації через релігійне життя.

Категорія «Події» пов'язана із залученням до церковного життя («Хрещення», «Шлюб», «Таїнства»).

А «Переваги» для досліджуваних можуть заключатись в поширеності католицизму.

Православні християни. Будуємо семантичну вісь за частотним аналізом асоціацій (рис. 3.7. і додаток 6).

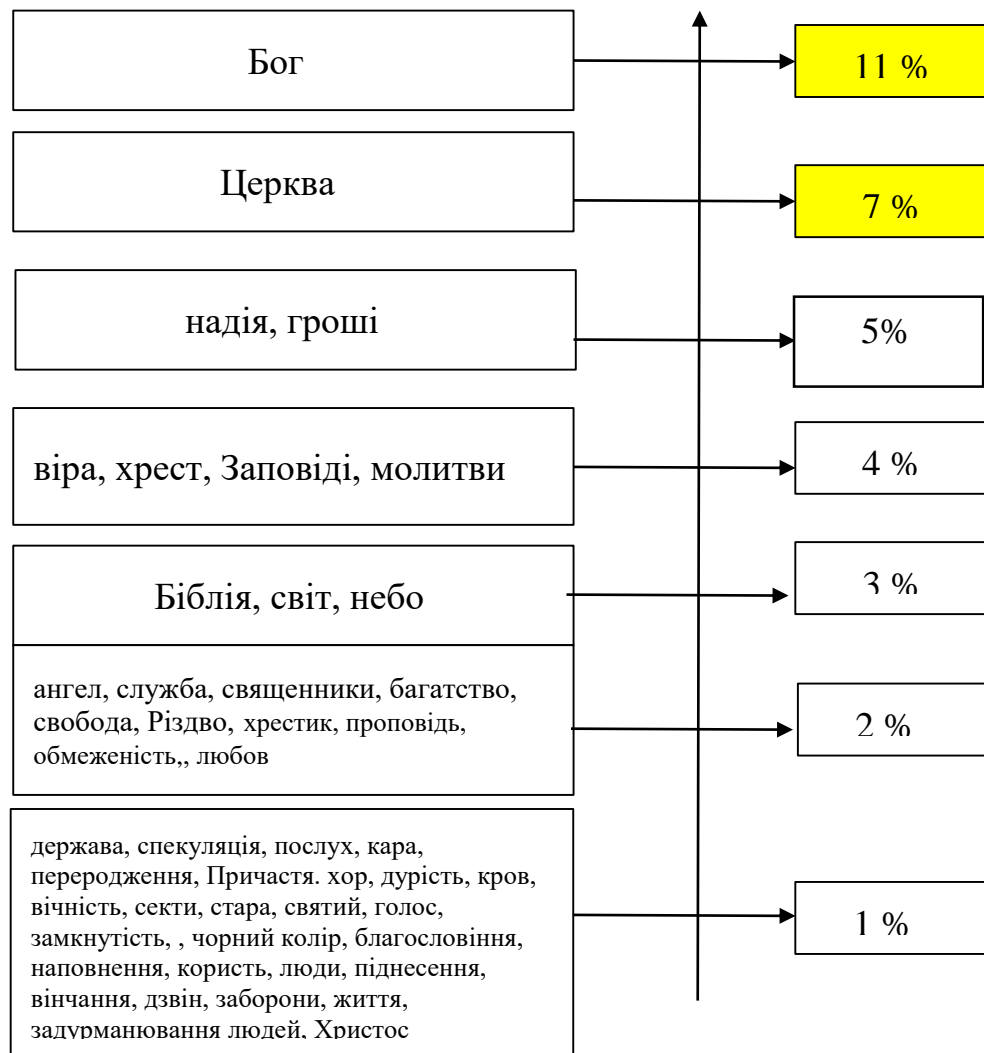

Рис. 3.7. Семантична вісь асоціацій до поняття «релігія» для православних християн

Отже, «Релігія» для православних християн асоціюється найбільше з «Богом» (11%), «Церквою» (7%), «Владою» та «Грошима» (5%). Тут одразу на найзначиміших асоціаціях бачимо полярність понять між релігією і мирськими поняттями. Крім того зустрічаються слова, що демонструють негативне ставлення опитуваних до релігії: «Секти» (1%), «Дурість» (1%), «Обмеженість» (2%).

Отримані асоціації було об'єднано у 8 категорій за семантичною близькістю (табл. 3.2.)

Таблиця 3.2.

Контент-аналіз асоціацій до поняття «релігія» (православні)

	Категорії	Поняття, що входять	%
1	Церковні атрибути	Церква, хрест, служба, хор, чорний колір, хрестик, дзвін, Біблія, заповіді, молитва	29%
2	Релігійні постаті та поняття	Бог, Христос, голос, життя, кров, небо, ангел, світ	23%
3	Позитивні переживання, відчуття, чесноти	Піднесення, віра, свобода, любов, наповнення, користь, піднесення, святий, благословіння, переродження, вічність, послух	21%
4	Негативні переживання і ознаки	Дурість, замкнутість, обмеженість, спекуляція, заборони, задурманювання людей, кара	9%
5	Світські блага	Багатство, гроші, держава	8%
6	Події, свята	Проповідь, Причастя, вінчання, Різдво	5%
7	Учасники	Священники, люди	3%
8	Інше	Секти, стара	2%

Таблиця 3.2 вказує на те, що у свідомості православних людей релігія це перш за все «Церковні атрибути» (29 %), це може бути ознакою звернення уваги більше на форму, ніж на зміст.

Категорія «Релігійні постаті та поняття» (23 %) теж представлена досить явно, включаючи в себе атрибути Бога – «Кров», «Ісус», «Ангел».

Значно переважають «Позитивні переживання» (21%) над «Негативними» (9%), при цьому позитивні концентруються на відчуттях («Піднесення», «Любов», «Наповнення тощо»), а негативні – на ролі релігії в житті («Спекуляції», «Задурманювання людей», «Обмеженість» тощо).

Шкала «Світські блага» (8 %), що можуть бути також і цінностями чи стосуватись незаконних справ Церкви: «Гроші», «Багатство», «Держава».

«Учасники» (3 %) і «Події» (5 %) є взаємодоповнюючими, адже і люди, і священники є дійовими особами в хрещенні, проповіді тощо.

Категорія «Інше» включає 2 слова, одне з яких має швидше нейтральну характеристику «Стара», бо релігія це і правда утворення не вчорашнє, а асоціація «Секта» має явно негативний характер через конфліктність з основним релігійним напрямом, або, можливо, ідеться про те, що церква і сама є сектою, яка вимагає гроші.

Протестанти. На основі частотного аналізу асоціацій будемо семантичну вісь (рис. 3.8, додаток 7).

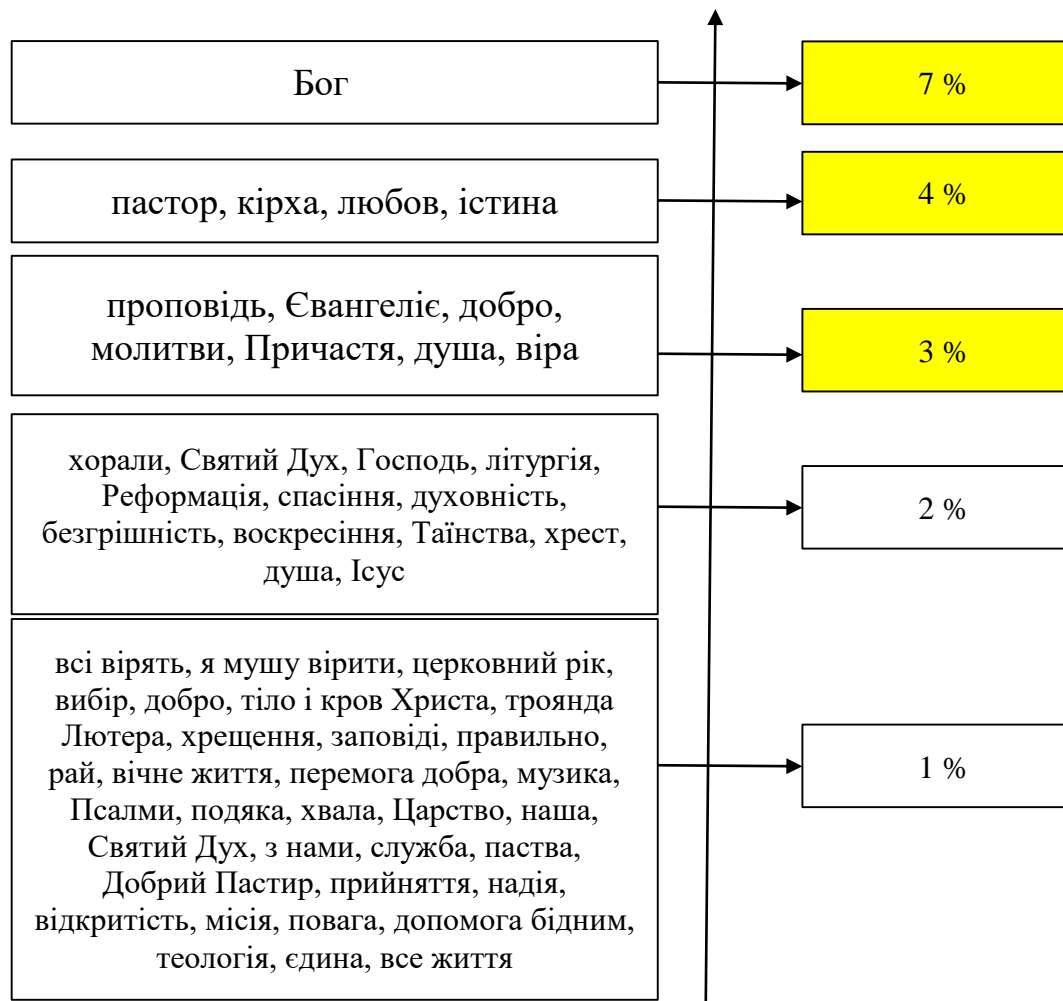

Рис. 3.8. Семантична вісь асоціацій до поняття «релігія» для протестантів

Даний семантичний простір для протестантів допомагає виявити, що для протестантів релігія це перш за все «Бог» (7%), а також «Любов», «Істина», «Кірха» і «Пастор» (4 %). Можливо це вказує на «атрибути» Бога чи відчуття, що люди відчують в релігійному закладі. В списку асоціацій ми не бачимо жодної асоціації, що б позначала, гроші чи владу, однак є «Всі вірять», «Я мушу вірити», це може свідчити про виховання людини у глибоко віруючій родині.

А ще аналіз асоціацій вказує на те, що віруючі надають перевагу більше змісту, ніж формі («Євангеліє», «Душа», «Віра», «Молитви» тощо).

Отримані асоціації було об'єднано у 6 категорій за семантичною близькістю (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Контент-аналіз асоціацій протестантів на слово-стимул «релігія»

	Категорії	Поняття, що входять	%
1	Церковні атрибути та особи	Хорали, пастор, кірха, проповідь, церковний рік, літургія, троянда Лютера, хрест, Псалми, служба, паства, Євангеліє, теологія, молитви, музика	30%
2	Позитивні емоції і стани	Добро, спасіння, духовність, безгрішність, любов, подяка, хвала, благодать, прийняття, надія, відкритість, повага	21%
3	Релігійні постаті та поняття	Бог, Господь, Святий Дух, Ісус, душа, Добрий Пастир, Царство, рай	18%
4	Цінності	Вибір, заповіді, віра, істина, перемога, добро, вічне життя, єдина, місія, допомога бідним, все життя	15%
5	Події, свята	Хрещення, воскресіння, Таїнства, Причастя, тіло і кров Христа, Реформація	11%
6	переконання	Правильна, всі вірять, я мушу вірити, наша, з нами	5%

В Таблиці 3.3 показано, що для протестантів релігія асоціюється в першу чергу з «Церковними атрибутами та особами» (30 %), що не очікувано, бо протестантизм це більше про смисл, а не форму, однак якщо розглянути детальніше асоціації, то можна зробити висновок, що церковні атрибути наповнені змістом – «Псалми», «Проповідь», «Євангеліє», «Теологія» тощо.

Багато асоціацій стосується і «Позитивних емоцій та станів», що стосуються Бога: «Хвала», «Благодать», «Спасіння» тощо, а також інших людей – «Повага», «Відкритість» тощо.

Наступною іде категорія «Релігійні постаті та поняття» включає імена Трійці та божих творінь – «Рай», «Душа».

Асоціації в «Цінностях» вказують на милосердя («Допомога бідним», «Добро»), вибір правильного життя і надії на краще (тепер і після смерті): «Вічне життя», «Все життя», «Перемога» тощо).

«Події» містять у собі не лише «стандартні» церковні заходи, як Причастя чи хрещення, а й «Реформацію», яка є початком становлення протестанства.

І «Переконання» мають амбівалентне наповнення, адже «Наша», «З нами» є позитивною ознакою релігії, її прийняття, а примушення себе вірити, бо це роблять інші – це зміна власних цінностей, формування звички, чи навіть конформізму.

Отже, свідомість різноконфесійних досліджуваних щодо релігії має схоже наповнення: церковні атрибути, позитивні емоції і переживання, релігійні постаті, події та свята, цінності. Зустрічаються і специфічні категорії, що детерміновані приналежністю до певної конфесії («Світські блага» і «Негативні переживання» у православних, «Переваги» у католиків, «Переконання» у протестантів).

3.3. Психологічні особливості ставлення християн до пандемії

3.3.1. Семантичне наповнення поняття «пандемія» у представників різних конфесій

Перед описом асоціативного експерименту на слово-стимул «пандемія», важливо окреслити ставлення досліджуваних до того, кого вони вважають її першопричиною і як ставляться до одного зі способів її завершення, тобто до щеплень. Щодо виникнення і поширення коронавірусу, то 59,3% вважають, що в

цьому винні люди; 7,8 % вважають пандемію божественним замислом, а 32,8% обрали варіант «Інше».

Вакцинацію вважають обов'язковою, якщо вона буде відповідати всім стандартам, 73,4 %, 17,1% проти вакцинації взагалі і 9,3% не визначились у цьому питанні.

В результаті проведення асоціативного експерименту на слово-стимул «пандемія» було отримано 300 асоціацій (по 100 асоціацій від кожної християнської конфесії). Їх ми піддали частотному та відсотковому аналізу та звели результати у таблиці.

В основному, поняття «пандемія» для різних релігійних конфесій має схоже наповнення. Для усіх важливо «Життя і здоров'я» - воно у всіх конфесій знаходиться на першому місці. Також велике значення для досліджуваних мають «Негативні переживання», «Обмеження», що існують через пандемію. Лише католикам і протестантам властиве бачення «Можливостей» у ситуації, що склалась через пандемію. Розглянемо кожну конфесію окремо.

Католики (рис. 3.9, додаток 8).

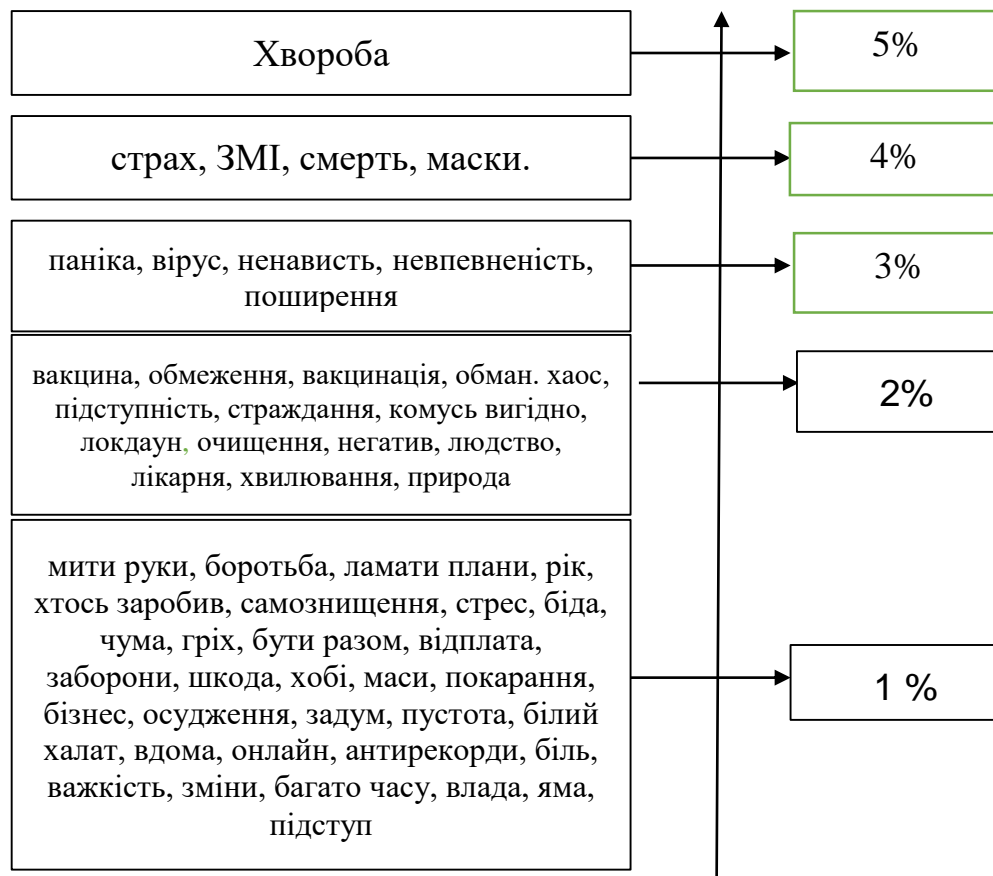

Рис. 3.9. Семантична вісь асоціацій католиків на слово-стимул «пандемія»

Найчастіше слово «пандемія» у католиків асоціюється з поняттям «Хвороба» (5 %), «Страх» (4 %), «Смерть» (4 %), «ЗМІ» (4 %), «Маски» (4 %), а також з «Паніка» (3 %), «Вірус» (3 %), «Ненависть» (3 %), «Невпевненість» (3 %), «Поширення» (3 %). Аналіз цих асоціацій дає змогу говорити про те, що пандемія часто викликає у представників католицької конфесії негативні переживання, що можуть бути пов'язані з негативними змінами здоров'я, а також з тим, що тема пандемії часто використовується засобами масової інформації.

Отримані асоціації було об'єднано у 8 категорій за семантичною близькістю (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Контент-аналіз асоціацій, отриманих від католиків на слово-стимул
«пандемія»**

	Категорії	Поняття, що увійшли	%
1	Життя і здоров'я	Маски, здоров'я, лікарня, чума, хвороба, вакцина, вакцинація, вірус, смерть, білий халат, біль, мити руки, антирекорди	30%
2	Негативні переживання	Стрес, негатив, біда, хвилювання, страх, паніка, ненависть, осудження, страждання, невпевненість, важкість, шкода	24%
3	Зовнішній вплив	Влада, хтось заробив, природа, ЗМІ, обман, покарання, задум, комусь вигідно, бізнес, підступ, підступність	18%
4	Обмеження	Обмеження, заборони, ламати плани, локдаун, вдома, яма, пустота, хаос	10%
5	Можливості	Бути разом, хобі, багато часу, зміни, онлайн, очищення, боротьба	8%
6	Поширення	Людство, маси, поширення	6%
7	Релігійне значення	Гріх, відплата, самознищення	3%
8	Інше	Рік	1%

Отже, у свідомості католиків пандемія найбільш пов'язується з питаннями повсякденного життя і здоров'я (включаючи засоби протидії захворюванню: маски, миття рук, вакцинація), а також негативними переживаннями. На основі цього можемо зробити припущення, що для католиків людське життя і здоров'я є

найбільшою цінністю, а ймовірні загрози для них викликають стрес, занепокоєння, паніку тощо.

Також католики вважають, що на пандемію хтось чи щось впливає зовні – категорія «Зовнішній вплив», маючи з того зиск (ЗМІ, медицина тощо). Крім того, значне місце посідають також «Обмеження», які є наслідком пандемії і значно локалізують життя людей до рівня дому і змушують змінювати життєві плани.

Однак католики також знають, що явище пандемії не може бути лише поганим, в ньому можна знайти і «Можливості» для того, щоб побути із сім'єю, працювати дистанційно, займатись улюбленими справами і переосмислити, чому сталась пандемія, які гріхи людства могли до неї призвести («Релігійне значення»).

Непокоїть досліджуваних і «Поширення» пандемії на велику кількість людей, що, власне, пов'язано з іншими категоріями, адже розповсюдження захворювання впливає на «Життя і здоров'я», «Негативні переживання», спричиняє «Обмеження», «Можливості» і сприяє наданню «Релігійного значення».

На основі аналізу асоціацій католиків ми можемо зробити логічний висновок, що вони мають неоднозначне ставлення до пандемії: їх хвилює питання здоров'я, життя, вони демонструють негативні переживання, однак вони намагаються шукати також і можливості для себе та стосунків з Богом. Також щодо гіпотези: можливе ставлення до пандемії як покарання (асоціації «гріх», «відплата», «самознищення»), але вони представлені дуже мало, тому гіпотеза підтвердилась лише певною мірою.

Православні християни. Реконструємо семантичну вісь (рис. 3.10, додаток 9).

Рис. 3.10. Семантична вісь асоціацій католиків на слово-стимул «пандемія»

Завдяки частотному і відсотковому аналізу отриманих асоціацій ми можемо побачити на рисунку, що поняття «пандемія» для православних людей асоціюється перш за все з поняттями «Хвороба», «Страх» (9 %), «Паніка», «Маски» (5 %), «Людство», «Смерть», «Вірус», «Обмеження» (4 %).

Аналіз даних асоціацій дає змогу зробити висновок, що для досліджуваних пандемія перш за все пов'язана зі страхом хвороби, смерті, що спонукає людей вживати протиепідемічні заходи (носіння масок, обмеження своїх соціальних контактів). Однак зустрічаються і поняття, що характеризують пандемію як брехню, змову, окреслюючи чийось владу в цьому питанні. «Зовнішній вплив» у православних теж прослідковується, але в меншій мірі, ніж в католиків (11 % та 18% відповідно). Можливо, це є показником того, що на думку православних

християн в суспільстві не чиниться такий тиск з боку ЗМІ як вважають католики, або вони не вважають, що якщо щось часто висвітлюють у новинах, то це обов'язково має бути проплачено.

Отримані асоціації було об'єднано у 6 категорій за семантичною близькістю (табл. 3.5.).

Таблиця 3.5.

**Контент-аналіз асоціацій, отриманих від православних на слово-стимул
«пандемія»**

	Категорії	Поняття, що входять	%
1	Життя і здоров'я	Життя-смерть, маски, вірус, вакцина, епідемія, коронавірус .лікарня, медик, відділення, дихання, смерть, антисептик, біль, могила, хвороба	39%
2	Негативні переживання	Паніка, втома, жах, слабкість, відчай, депресія, самотність, небезпечно, хаос, кінець світу, біда, несправедливість, страх	29%
3	Зовнішній вплив	Брехня, змова, природа, влада, гроші, кара, інструмент	11%
4	Поширення	Люди, світ, довго, людство, ріст	9%
5	Обмеження	Обмеження, сидіти вдома, без роботи, дім, невігластво	8%
6	Інше	Руки, рішення, коридор, ліжко	4%

В свідомості православних християн найбільш значимими та кількісно представленими є поняття, пов'язані з «Життям та здоров'ям» (39 %), також значне місце належить «Негативним переживанням» (29 %), а «Зовнішній вплив», «Обмеження» та «Поширення» не є настільки вагомими, якщо окремо їх порівнювати, але, схоже, що вони взаємопов'язані.

Якщо аналізувати кожну шкалу окремо, то можна виокремити наступне: «Життя і здоров'я» представлена поняттями, пов'язаними з медичним аспектом хвороби («лікарня», «медик», «вакцина» тощо), а також з засобами запобігання інфікування («антисептик», «маски», «вакцина») і атрибутами хвороби («біль», «життя», «дихання», «життя-смерть»).

«Негативні переживання» містять як тимчасові гострі стани («відчай», «паніка», «страх»). Так і більш тривалі («депресія», «кінець світу», «самотність»), що можуть мати серйозні наслідки для психічного здоров'я людей.

«Зовнішній вплив» стосується, можливо, теорій виникнення і поширення коронавірусу у світі («змова», «брехня», «гроші» тощо). Вище зазначена шкала може стосуватись і «Обмеження», адже перебування вдома і без роботи ускладнює життя людей, і їм починає здаватись, що все навколо проти них.

Категорія «Поширення» відображає глобальність поширення вірусу у всьому світі.

Щодо гіпотези про пов'язування православними пандемії з об'єктивними факторами, то навряд чи можна її підтвердити через асоціації щодо змови.

Якщо порівнювати православних і католиків, то відмінність, яка найбільше їх відрізняє, це відсутність у православних позитивного переосмислення проблеми і в певному сенсі відчуття нескінченності пандемії та важкості її наслідків.

Аналізуємо асоціації *протестантів* (рис. 3.11. додаток 10).

Реконструємо семантичну вісь (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Семантична вісь асоціацій, отриманих на слово-стимул «пандемія» у вибірці протестантів

Груповий семантичний простір поняття «Пандемія» для протестантів включає в основному поняття: «Хвороба» (6 %), «Біль», «Страх», «Карантин», «Стрес», «Маски», «Ізоляція», «Люди» (3 %). Аналіз даних асоціацій дає розуміння того, що для протестантів пандемія – це перш за все захворювання і те, що його супроводжує (фізичні та психологічні прояви), а ще заходи, що покликані забезпечити суспільство від гострої епідеміологічної ситуації.

Отримані асоціації було об'єднано у 7 категорій за семантичною близькістю (Табл. 3.6).

Таблиця 3.6.

**Контент-аналіз асоціацій, отриманих від протестантів на слово-стимул
«пандемія»**

	Категорії	Поняття, що входять	%
1	Життя і здоров'я	Смерть, біль, відділення, хвороба, віруси, лікар, маски, могила, загроза життю, укол, здоров'я, хворі, вакцинація, імунітет, без масок, погане самопочуття, втрати, ураження, погіршення	38%
2	Негативні переживання	Депресія, закритість, страх, самотність, стрес, гнів, втома, закритість, ізоляція, мало спілкування, холодність, напруга, паніка, хвилювання, сльози, негатив, лихо, проблеми	29%
3	Поширення	Масовість, світ, швидкість, попередження, масовість, соціум, люди	11%
4	Обмеження	Карантин, локдаун, правила, дистанції, покарання, все закрито	8%
5	Можливості	Турбота, адаптація, допомога іншим, все в Інтернеті, робота, надія на краще	6%
6	Час	Вічність, тривалий час, очікування, надовго, скоро мине	5%
7	Інше	Новини, гроші	3%

З Таблиці 3.6. бачимо, що свідомість протестантів зосереджена більше на категоріях «Життя і здоров'я» (38 %) та «Негативні переживання» (29 %).

Аналізуючи окремі категорії, ми можемо говорити також про те, що хоч багато асоціацій носять переважно негативний характер («Негативні переживання», «Обмеження»), є місце для «Можливостей».

Аналіз отриманих результатів дають змогу сказати, що і для протестантів питання «Життя і здоров'я» дуже важливі, як і у попередніх випадках ми бачимо, що ця категорія охоплює найбільшу кількість слів. Напевно, тут ми можемо говорити про те, що ця категорія відображає ціннісні установки наших досліджуваних

«Негативні переживання» також займають одне з основних місць в свідомості протестантів. Варто окремо зазначити, що вони до таких переживань віднесли також «ізоляцію», «самотність», «мало спілкування», «закритість». Можливо причина в карантинних заходах.

Шкали «Поширення» та «Обмеження» взаємопов'язані, бо велика швидкість поширення на великі маси веде за собою відповідні жорсткі карантинні заходи, напевно саме тому, ці дві категорії знаходяться майже на одному рівні.

Унікальною шкалою в асоціативному експерименті для всіх груп досліджуваних стала категорія «Часу», однак вона є амбівалентною, тобто деякі досліджувані впевнені у великій тривалості пандемії, а деякі сподіваються на її швидке завершення. Гіпотеза щодо пандемії як наслідку діяльності трансцедентних сил не підтвердилась через відсутність асоціацій даного типу.

Отже, ставлення до пандемії у католиків, православних і протестантів схоже: проблема життя і здоров'я, а також негативні емоції і переживання знаходяться для усіх на першому місці; також присутні асоціації, що стосуються поширення вірусу і пов'язаних з ним обмежень; католики і православні виділяють ще й зовнішній вплив. Католики і протестанти шукають у пандемії можливості для розвитку, допомоги іншим. Специфічними властивостями для католиків є надання «Релігійного значення», а для протестантів – питання «Часу».

3.3.2. Способи долання негативних наслідків пандемії і карантину

Провівши дослідження за методикою «Релігійні копінг-стратегії» (RCOPE) (автори: К. Паргамент, Г. Кюніг, Л. Перез; адаптація М. Єсип), було виявлено наступне:

Загалом серед вибірки більшість людей мають високі показники, що свідчить про їх звертання до Бога, намагання з Ним співпрацювати і отримувати допомогу, прагнення знайти новий сенс у релігії, надавати та отримувати духовну підтримку; також досліджувані переважно задоволені стосунками у релігійній громаді. Християни більше схильні оцінювати ситуацію як корисну, а не як чийось кару. Вони порівну задоволені і незадоволені Божою турботою про себе (рис. 3.12).

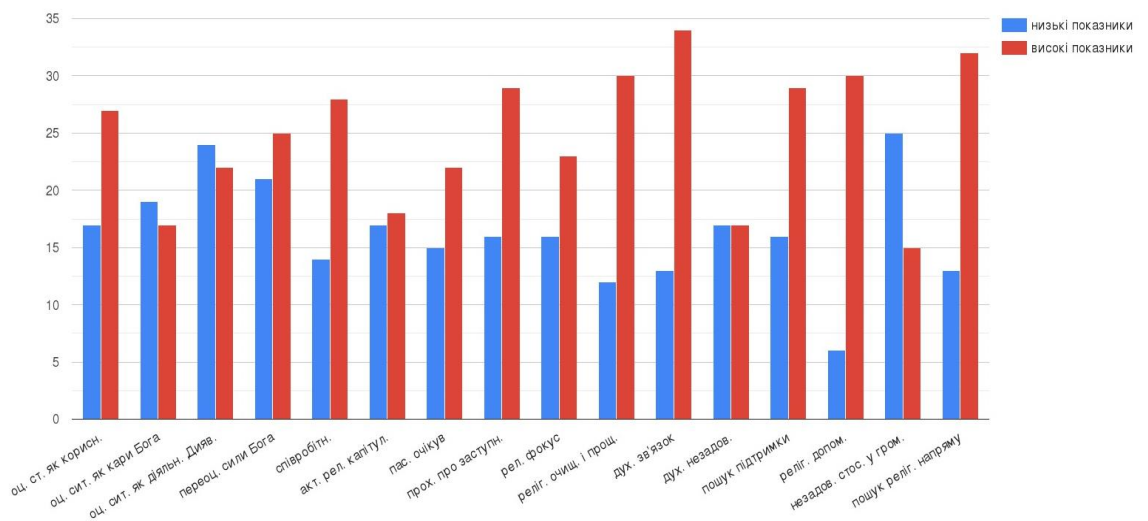

Рис. 3.12. Релігійні копінг-стратегії досліджуваних

Розглянемо конфесійні особливості копінгів окремо: **католики** (додаток 11).

Проблемну ситуацію як повчання від Бога сприймають 25 %, а 55 % не бачать в ній божественного замислу. Середній бал 6,1, що є середнім значенням, більш наближеним до високого, що може свідчити про тенденцію групи сприймати життєві труднощі як такі, що допомагають людині.

Оцінюють *проблемну ситуацію як Божу кару* за гріхи 40% досліджуваних, а 10 % вважають, що вони несправедливо покарані, 50 % мають середній результат. Загалом по групі оцінка 5,9, що може вказувати на ситуативність даного типу сприйняття.

«*Проблемну ситуацію як наслідок діяльності Диявола*» оцінюють 70 %, а 15% не бачать його вини. Середня оцінка – 6.85, вказує на тенденцію вважати Сатану винним за створення проблеми та відвернення людини від Бога, а не як кару Господа.

«*Переоцінка сили Бога*» є актуальною 35%, вони сумніваються в Його всесильності, а повністю впевненими у Ньому та довіряють Йому є 45%. В середньому показник переоцінки 5,4 бали, що ближче до довіри Богу, ніж до сумнівів.

Співпрацювати з божественними силами, покладатись на Бога як партнера намагаються 40% досліджуваних, повністю на себе покладається 20%. В середньому результат становить 6,05, це наближення до сприймання Бога як партнера у житті.

«*Активна релігійна капітуляція*» властива 30%, вони вважають, що для гарного результату треба зробити все залежне від себе, а все інше зробить Бог. Іншої думки 25%, вони навпаки намагаються самі все контролювати, щоб мати бажане.

«*Пасивне очікування*» – 20% покладаються на себе у всіх життєвих негараздах і не сподіваються на допомогу вищих сил, разом з тим 35% навпаки – надіються, що Бог вкаже шлях рішення проблем, тому не варто брати на себе надто багато відповідальності.

Про «*пряме заступництво*», сподіваючись на чудо, просять 50%, а 5 25% мислять критично, сподіваючись на свої сили, рідко просячи щось в Бога.

Загальний бал за цією шкалою – 6,2, що вказує на те, що католики більш схильні просити Бога про чудо, ніж не просити.

«Релігійний фокус» вважається дієвим для 35% індивідів. Під час труднощів вони схильні зосередитись на релігії, молитвах, щоб відволіктись від проблем, а для 30% цей копінг не є таким, що допомагає вирішити певне питання. Середній показник по групі – 5,9. Це означає бажання людей мати опору в труднощах у вигляді Церкви.

«Релігійне очищення та прощення» 50% вважають необхідною умовою для отримання допомоги вищих сил в складній ситуації, а 25% не вважають, що визнання своїх гріхів може покращити ситуацію. Загалом релігійне очищення має проміжний показник – 6,4. Це може вказувати на прагнення «очистити» свою совість, визнати провину, попросити вибачення і отримати прощення у вигляді вирішення ситуації.

«Духовний зв'язок» допомагає 55%, бути пов'язаним з Богом, відчувати, що в складному становищі вони не одні і вони можуть розраховувати на когось, а 20% нехтують близьким духовним зв'язком з Господом, вважаючи що так труднощі не подолати. В середньому бажання наблизитись до Бога становить 6,35 бали, що відображає бажання людей бути з Богом.

Духовно незадоволеними є 25%, вони мають сумніви в тому, чи Бог справді чує їх молитви і присутній в їх житті, а 30% католиків знають, що Бог завжди поруч і чує всі звернення. Загалом дана група більш наближена до відсутності сумнівів у тому, що Бог поруч (5.2 бали).

Пошук підтримки у священників та пастви дуже важливий для 75%, вони у труднощах схильні просити допомогу в інших, 10% ставляться індиферентно до того, що за них моляться, бо, на їх думку, ситуацію це не може змінити. Загалом дана шкала має найвищий середній рівень – 7,15. Це вказує на важливість підтримки для католиків від їх парафії і духівників.

Релігійну допомогу вважають необхідною для надання 70% осіб. Вона полягає у молитвах за близьких людей, проханні для них найкращого рішення ситуації. В той час 5% вважає, що словами не допомогти. Середній показник менший за пошук підтримки, але наближений до високого рівня, тобто католики схильні допомагати іншим молитовно, але пошук підтримки ненабагато перевищує її надання.

Незадоволеними відносинами у релігійній громаді є 15% досліджуваних, на їх думку релігійна громада ігнорує їх проблеми, не намагається допомогти; 50% задоволені стосунками в громаді, відчують її підтримку та єдність. В середньому за цим показником католики більш задоволені духовною підтримкою, ніж не задоволені – 4,85.

І *«пошук релігійного напрямку та релігійне перетворення»* є актуальним для 55% католиків. Для них важливо, щоб Бог вказав їм правильний шлях, щоб бути з Ним і не боятись проблем; тоді як 15% не прагнуть шукати в релігії якісь сенси для себе. В цілому середнє значення для групи становить 6,6, що демонструє прагнення католиків звертатись до віри, щоб знайти мету життя.

Отже, якщо аналізувати релігійні копінг-стратегії католиків, то можна підсумувати, що найчастіше вони використовують стратегію «Пошук підтримки у духовенства та парафіян» (15 досліджуваних), крім того дана стратегія чітко виражена для групи (7,15 балів), найменш використовуваний копінг – «Незадоволення взаєминами у релігійній спільноті», тобто вони загалом задоволені стосунками з іншими парафіянами і священнослужителями. Також більшість з них вважають власні проблеми результатом диявольського втручання («Оцінка проблемної ситуації як діяльності Диявола») та спрямовані на надання «Релігійної допомоги» та «Пошук релігійного напрямку і релігійне перетворення».

Копінги *православних християн* виглядають наступним чином (додаток 12):

«Оцінка проблемної ситуації як корисної» властива для 30% досліджуваних, тобто вони намагаються переосмислити ситуацію як божий задум, на противагу цьому, 50% вважають проблеми такими, що стались поза планами Бога, тому ніякого особливого сенсу в них нема. Середній бал – 4,9, тобто православні швидше визнають, що в житті не всі ситуації сплановані Богом.

«Оцінка проблемної ситуації як кари Бога» є актуальною для 40%, вони вважають, що багато грішать, тому і мають нести покарання за гріхи; 20% не вважають, що повинні бути покарані, при цьому, Бог, як вони вважають, не причетний до проблем. Середній бал – 4,9 – тобто люди не схильні вірити у те, що Бог покарав їх за гріхи негарздами у житті.

«Оцінка проблемної ситуації як діяльності Диявола» властива 15% православних, тобто вони вірять, що Диявол ввів їх у спокусу і тому вони мають проблеми, 65% не бачать «вини» диявола у своїх бідах. У середньому люди не винуватять Диявола у своїх бідах (4,3).

«Переоцінка сили Бога» притаманна для 45%, тобто вони приймають речі такими, якими вони є і Бог не може їх змінити; 40% вважають навпаки, що Бог може змінити будь-що. Загалом середній показник по групі – 5,55, тобто середній, більш близький до сумнівів у силі Бога.

«Співробітництво» обрали для себе 30%, тобто вони вважають, що одні зі своїми проблемами і можуть співпрацювати з Богом для їх вирішення; також 30% вважають, що лише самому можна впоратись з проблемами. В середньому православні схильні до обох стратегій (5,65), але більш наближені до залучення Господа у своє життя.

«Активна релігійна капітуляція» зустрічається у 40%, це означає, що вони, коли роблять все, що від них залежить, ждуть щасливого вирішення справи, яке залежить від Бога; на противагу такій позиції, 30% досліджуваних покладаються

тільки на свої сили. Православні християни загалом схильні покладатись у остаточному рішенні на Бога, але показник усереднений (5,75).

«Пасивне очікування» властиве 45% православних, вони сподіваються на втручання Бога у справу для її вирішення; 30% самостійно справляються із завданнями. Як і всіх попередніх копінгах, цей використовується практично порівну, але з невеликою перевагою в сторону надії на божественне втручання (5,65).

«Прохання про пряме заступництво» - притаманне 35%, тобто вони залучають Бога у життя через молитви; 25 % осіб не схильні просити божественні сили зглянутись і зробити чудо. Середній бал – 5,95, тобто досліджувані обирають обидва варіанти, але про чудо вони просять частіше.

«Релігійний фокус» використовують у житті 55% досліджуваних, тобто від проблем вони «ховаються» у релігії, на противагу їм 30% рідко думають на релігійні теми, коли в їх житті щось трапляється. Загальна оцінка для групи – 6,25 – середня, в напрямку до зосередження на молитвах, релігійних практиках.

«Релігійне очищення і прощення» сприймається 55% як шлях до вирішення проблем; натомість 20% православних не вважають за необхідне зізнаватись у своїх гріхах. Середній результат – 6,05, що є перехідним між двома позиціями, але зі схильністю до прагнення отримати вибачення людей та Бога.

«Духовний зв'язок» з Богом є ціллю для 15% досліджуваних, щоб мати союзника проти зла; а 40% не прагнуть його мати, бо вони не вважають, що це дієво. Для 20 осіб середній бал становить 5,1 бали, що ближче до небажання мати духовний зв'язок з Богом.

«Духовне незадоволення» відчують 15% православних християн, вони не впевнені, що Бог завжди буде поруч, а 40% знають, що Бог поруч завжди і може їх підтримати. Середня оцінка - 5,1 бали, що наближено більше до задоволення своїм зв'язком з Богом, ніж навпаки.

«Пошук підтримки у духовенства і парафіян» наявний лише 15%, а в 60% навпаки – нема бажання звертатись за духовною допомогою. Середній показник – 4,65, що близько до відсутності прагнення мати підтримку з боку релігійної громади, священників.

«Релігійну допомогу» готові надавати 30% опитаних, 25% впевнені, що не обов'язково за когось молитись, якщо в нього не все гаразд. Показник групи – 5,55, тут важко сказати, до якої поведінки люди схильні більше.

«Незадоволеними відносинами у релігійній громаді» є 35% індивідів, задоволеними – 25%. Загалом бал по груп – 6,05, це означає, що досліджуваних стосунки з іншими православними християнами більше не влаштовують, ніж влаштовують.

«Пошук релігійного напрямку та релігійне перетворення» важливий для 60%, вони прагнуть знайти у житті те, що може їх більше поєднати з Богом, а для 30% - релігійність не є причиною змінити своє життя для того, щоб догодити Богу. Середній бал – 5,95.

Отже, православні християни не мають жодної виражено позитивної чи негативної копінг-стратегії. Всі вони можуть використовуватись у обох напрямках. Якщо аналізувати загалом, то можна говорити про те, що більшість представників конфесії (які взяли участь у нашому дослідженні), прагнуть знайти свій напрямок у житті, пов'язаний з Богом, вони не бажають отримати релігійну допомогу від громади, не спрямовані мати духовний зв'язок з Богом. Свої проблеми досліджувані схильні оцінювати швидше як кару Бога, а не підступи Диявола. Майже половина вибірки більше покладається на божественне втручання у свої справи, ніж на лише свої сили. Також духовно невдоволеними у групі є невелика кількість людей.

Копінг-стратегії вибірки **протестантів** (додаток 13) виглядають наступним чином:

«Оцінка проблемної ситуації як корисної» притаманна 50% досліджуваних, тобто вони вірять у те, що все в їх житті відбувається так, як має бути, на думку Бога; також 15% вважають, що все, що стається не може бути підконтрольним вищим силам і воно не може нести в собі мораль. Середній бал групи проміжний – 6,05, тобто досліджувані трохи більш схильні сприймати своє життя як сплановане Богом.

«Оцінка проблемної ситуації як карі Бога» за гріхи характерна для 20%, а 45% навпаки вважають, що вони не зробили щось таке, за що мають страждати. Середній показник – 4,85 свідчить про тенденцію групи вважати себе невинними у проблемах.

«Оцінка проблемної ситуації як діяльності диявола» реальна для 25% опитаних, які вважають Сатану винним у своєму непослусі Богу; 40% досліджуваних так не вважають – для них Диявол не є причиною труднощів. Загалом протестанти мають бал за шкалою 5,2, результат більш відповідає не звинуваченню Диявола у своїх бідах.

«Переоцінка сили Бога» для 25% протестантів є нагальним питанням, вони вважають Його не всесильним, а 40% не сумніваються в Божій силі і його здатності діяти ефективно. По групі середня оцінка становить 5,25, що також невизначений результат, як і попередні, але більше схиляється до відсутності сумнівів у божественної сили.

«Співробітництво» з Богом у житті використовує 55% протестантів, 25% навпаки, не бачать Божого втручання у свої справи сподіваються тільки на себе. Загалом для групи досліджуваних більшою мірою характерне залучення Бога (6,1), але показник теж проміжний.

«Активну релігійну капітуляцію» практикують 30%, така ж кількість – 30% вважають що потрібно до останнього контролювати ситуацію, щоб все було добре,

а не сподіватись на вищу силу. Результат групи – 5.4, середній, що характеризує наявність більше внутрішнього локусу контролю, ніж зовнішнього.

«Пасивне очікування» для 35% досліджуваних є способом зменшення тривоги за результат якоїсь події, бо Господь сам направить на вірний шлях; також 25% не сподіваються, що Бог їх звільнить від негараздів і тому треба самому щось робити. Середній бал – 5.7, тому важко сказати, як зазвичай себе поведуть досліджувані, але оцінка більш близька до уповання на Бога.

«Прохання про пряме заступництво» 50% протестантів вважають дієвим способом для позитивних змін в житті; а 25% рідко просять Бога про щось. Загалом бал по групі становить 6,15, що теж є середнім результатом, наближеним швидше до практики прохання у Бога.

«Релігійний фокус», або звернення до релігії у тяжкі часи, щоб не зосереджуватись на певних моментах, використовують 40%, а 25% не вважають такий спосіб потрібним. В середньому група має 5,85 бали, середній показник, що більш направлений у сторону релігійного фокусу.

«Релігійне очищення і прощення» для 45% досліджуваних є важливим, щоб мати шанси на покращення ситуації, 5% припускають, що визнання гріхів нічого не змінить. Бал по групі – 6,25 (знову результат не чітко визначений, але з більшою схильністю досліджуваних просити прощення за гріхи, щоб мати поміч.

«Духовний зв'язок», близькість з Богом превалює для 60% опитаних, а для 25% він не грає велику роль в житті, бо для них Бог не всемогутній Отець, який швидко здатний вирішити всі біди. Середня оцінка – 6,05 – без повної визначеності, але простежується схильність протестантів шукати духовних взаємин.

«Духовне незадоволення» заставляє 45% протестантів сумніватись у тому, що Бог завжди поруч і готовий допомогти, лише 15% досліджуваних задоволені

присутністю і роллю Бога у їх житті. Середній бал теж 6,05, без чіткого розмежування задоволення / незадоволення, але з наближеністю до втіхи.

«Пошук підтримки в духовенства і парафіян» є важливим аспектом для 60% протестантів; на їх підтримку не сподівається 20%. Загалом також нема виразного вибору (6,4), але оцінка більш наближена до прагнення отримати підтримку.

«Релігійна допомога» іншим членам громади надається 55% протестантів, вони моляться за них, просять допомоги, проти цього нема жодного досліджуваного, напевно, усі розуміють важливість підтримки. І якщо отримувати її хочуть не всі, то надавати її вони переважно бажають. Середній бал - 5,85. Також не має чіткої полярності.

«Незадоволення взаємовідносинами в релігійній громаді» заставляє 25% опитаних відчувати самотність у складних ситуаціях, а 50% мають підтримку від інших. Середній бал 5,05 невизначений, але з наближенням до «достатності» участі членів громади у житті один одного.

«Пошук релігійного напрямку та релігійне перетворення» властиве для 50% протестантів, для 15% релігія не є носієм сенсу і тому вони не прагнуть з її допомогою шукати сенс життя. Середній показник - 6,25, невизначений, з переважанням до залучення релігії в життя.

Отже, підсумуємо: досліджувані протестанти не мають яскраво виражених копінг-стратегій поведінки у складних ситуація, швидше за все, вони гнучко можуть використовувати кожен варіант. Але якщо опиратись на кількість осіб, які застосовують певний варіант копінгу, то найбільше використовуються наступні: *«Пошук підтримки у духовенства та парафіян»* (12 осіб), *«Духовний зв'язок»* (12 осіб), *«Співробітництво»* (11 осіб) та *«Релігійна допомога»* (11 осіб).

Порівняємо конфесії детальніше за групами копінгів: оцінка події, регулювання ситуації, близькість до Бога, спільність з іншими віруючими, внесення змін у життя.

За **оцінкою події** християнські конфесії розподілились наступним чином (рис. 3.13).

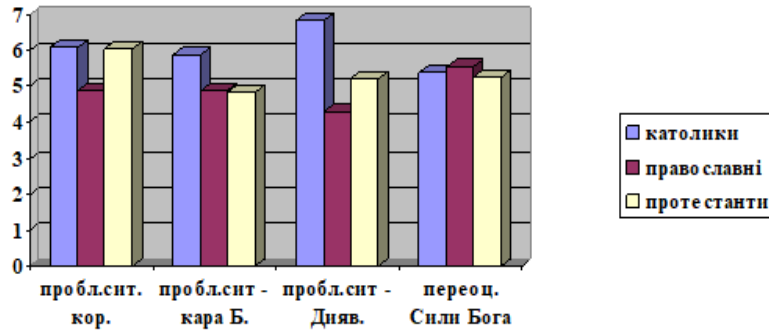

Рис. 3.13. Порівняння конфесій за способом пояснення ситуації пандемії

В контексті оцінки пандемії бачимо, що католики схильні оцінювати проблемні ситуації швидше як діяльність Диявола, православні ж переоцінюють сили Бога, зважаючи на його могутність, а протестанти життєві виклики розглядають як корисні. Загалом оцінки ситуацій мають невеликі відмінності між конфесіями, а переоцінка сили Бога практично однаково властива усім християнам.

Розглянемо **способи регулювання складної ситуації** християнами (рис. 3.14).

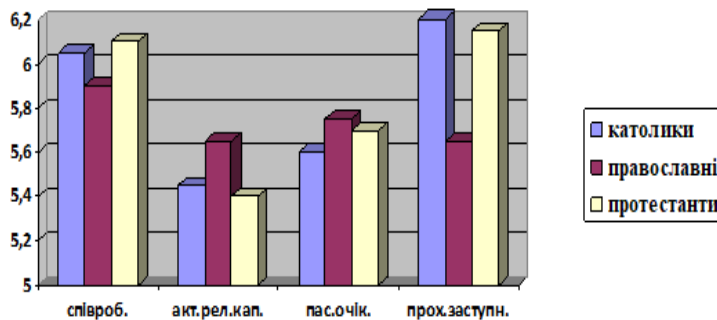

Рис. 3.14. Розподіл конфесій за способами впливу на ситуацію

На рис.3.14. показано, що християнські конфесії практично однаково намагаються співпрацювати з Богом; релігійну капітуляцію трохи частіше використовують; пасивне очікування на Божу волю характерніше православним і протестантам, однак показники не сильно різняться; прохання про заступництво – католики і протестанти відчують необхідність у цьому трохи більше за православних, однак показники у всіх середні, тобто вони можуть як просити про чудо, так і ні.

Порівняємо конфесії за **прагненням бути близьким з Господом** (рис.3.15).

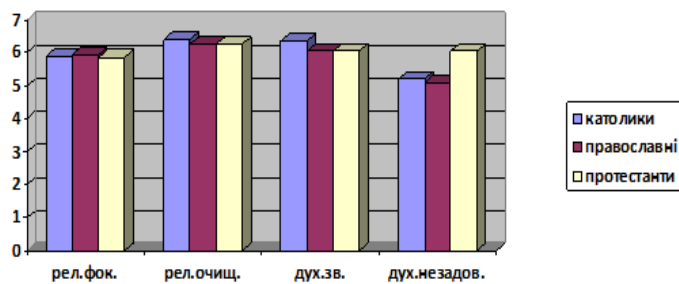

Рис. 3.15. Порівняння конфесій за прагненням наблизитись до Бога

На рис. 3.15. бачимо, що в проблемних ситуаціях католики, православні, протестанти схильні зосереджуватись на релігії. Схожа ситуація з релігійним очищенням – християни вважають за потрібне «очистити душу». Духовний зв'язок характерний всім, а духовне незадоволення відчують, здебільшого, протестанти.

Подивимось, як християни ставляться до **допомоги інших** (-им) віруючим (рис. 3.16).

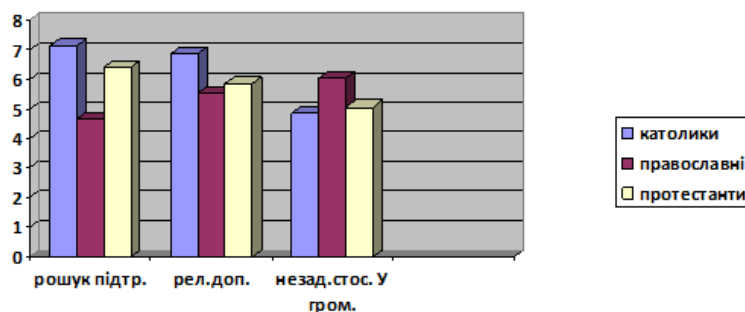

Рис. 3.16. Розподіл конфесій, залежно від ставлення до спільності з іншими віруючими

Рис. 3.16. показано, що пошук підтримки дуже важливий для католиків, протестанти теж мають високу потребу в цьому, а православні можуть як шукати підтримку, так і не розраховувати на неї. Релігійну допомогу теж надають більше католики, протестанти, а православні не мають визначеного ставлення до цього. Незадоволеними стосунками в громаді є православні, а католики і протестанти швидше задоволені такими взаєминами.

І порівняємо християн за **роллю релігії у внесенні змін в їх життя** (рис.3.17).

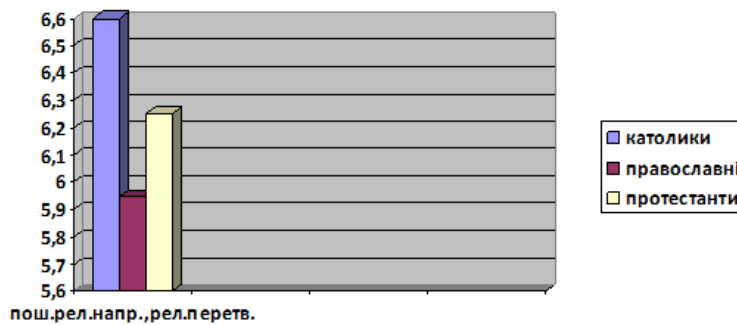

Рис. 3.17. Порівняння християн за сенсоутворюючою роллю релігії в житті

На рис. 3.17. відображене високе прагнення католиків знайти новий напрям у житті завдяки релігії, підвищене бажання щодо цього мають протестанти, православні християни теж схильні до пошуку сигналів від Бога про нові напрями (загалом, усі конфесії можуть використовувати обидва варіанти).

Отже, на основі порівняльного аналізу бачимо, що конфесії по-різному оцінюють причини проблем; способи впливу на ситуацію не сильно відрізняються, усі намагаються шукати духовний зв'язок з трансцедентними силами, а ставлення до спільності з іншими віруючими і до сенсу, який несе релігія, відрізняється між конфесіями.

3.4. Особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії

3.4.1. Порівняння релігійних копінгів представників християнських конфесій

Щоб з'ясувати, чи є між різними конфесіями значні відмінності у використанні копінг-стратегій для подолання наслідків пандемії, було використано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок у програмі Statistica.

Було сформульовано статистичні гіпотези:

H₀ – між вибірками немає відмінностей у використанні копінгів.

H₁ – відмінності між копінгами порівнювальних груп достовірні, значимі, тобто представники даних конфесій використовують різні копінг-стратегії для подолання наслідків пандемії

Порівняння копінг-стратегії *католиків і православних* за t-критерієм Стьюдента показало, що відмінності між ними є значимими з достовірністю 98,4% (рис. 3.18.).

		T-test for Independent Samples (vidminnosti.sta)									
		Note: Variables were treated as independent samples									
Group 1 vs. Group 2	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
	Group 1	Group 2				Group 1	Group 2	Group 1	Group 2	Variances	Variances
Var1 vs. Var2	5,509375	6,053125	-2,52743	30	0,016994	16	16	0,570736	0,644067	1,273480	0,645608

Рис. 3.18. Відмінності між копінг-стратегіями католиків і православних (за t-критерієм Стьюдента)

Тобто католики і протестанти використовують різні копінг-стратегії.

2. Порівняння копінг-стратегій *православних і протестантів* за t-критерієм Стьюдента показало, що відмінностей між копінгами немає (рис. 3.19).

		T-test for Independent Samples (Spreadsheet16)									
		Note: Variables were treated as independent samples									
Group 1 vs. Group 2	Mean	Mean	t-value	df	p	Valid N	Valid N	Std.Dev.	Std.Dev.	F-ratio	p
	Group 1	Group 2				Group 1	Group 2	Group 1	Group 2	Variances	Variances
Var1 vs. Var2	5,778750	5,509375	1,444047	30	0,159089	16	16	0,480651	0,570736	1,409975	0,513908

Рис. 3.19. Відмінності між копінг-стратегіями православних і протестантів (за t-критерієм Стьюдента)

3. Порівняння копінг-стратегій *протестантів і католиків* за t-критерієм Стьюдента показало, що відмінностей між копінгами немає (Рис. 3.20).

T-test for Independent Samples (Spreadsheet18)											
Note: Variables were treated as independent samples											
Group 1 vs. Group 2	Mean Group 1	Mean Group 2	t-value	df	p	Valid N Group 1	Valid N Group 2	Std.Dev. Group 1	Std.Dev. Group 2	F-ratio Variances	p Variances
Var1 vs. Var2	6,053125	5,778125	1,369152	30	0,181116	16	16	0,644067	0,480267	1,798446	0,266971

Рис. 3.20. Відмінності між копінг-стратегіями протестантів і католиків (за t-критерієм Стьюдента)

Отже, за результатами порівняння досліджуваних груп виявлено, що відрізняються копінг-стратегії лише у католиків та православних, між протестантами і католиками, а також між протестантами і православними відмінностей не виявлено.

3.4.2. Особливості зв'язку між глибиною віри і релігійними копінгами

Для того, щоб визначити, чи є взаємопов'язаними релігійність і ставлення до пандемії, було використано коефіцієнт кореляції Пірсона між показниками глибини віри та релігійних копінгів.

У *католиків* релігійність взаємозв'язана з копінгами «Релігійний фокус» ($p=0,003$), «Релігійне очищення і прощення» ($p=0,040$), та «Духовне незадоволення» ($p=0,002$) (рис. 3.21). Це свідчить про те, що чим більш релігійним є католик, тим частіше в складній ситуації він буде зосереджуватися на вірі, просити прощення, і буде незадоволеним своїми стосунками з Богом

Correlations (Spreadsheet1)																
Marked correlations are significant at $p < ,05000$																
N=20 (Casewise deletion of missing data)																
Variable	Оцінка пробл. СИТ. ЯК КОР	ін. сит. я сит. як ді	Переоц. Сили Бога	Співроб	реліг. капі	Пас. очік	Прох. про заступн	Реліг. Фокус	учищ зв'язок	Духовн. незадов	Дух. підтр.	Реліг. допом	Незадов. взаемов.	ошук реліг. напрям і реліг.		
глибина віри католики	,3887	,4012	-,0563	,1018	,3375	,3277	,2968	,2768	,6350	,3572	-,4621	-,6601	,3373	,2595	-,2339	,4267
	$p=,090$	$p=,080$	$p=,814$	$p=,669$	$p=,146$	$p=,158$	$p=,204$	$p=,237$	$p=,003$	$p=,122$	$p=,040$	$p=,002$	$p=,146$	$p=,269$	$p=,321$	$p=,061$

Рис. 3.21. Взаємозв'язок глибини віри і копінг-стратегій у католиків (за коефіцієнтом Пірсона)

Отже, наша гіпотеза щодо того, що чим більш віруючими є християни, то тим частіше вони звертаються до Бога за підтримкою для католиків *підтверджена*.

Православні християни мають тільки зв'язок між глибиною віри та оцінкою проблемної ситуації як діяльності Диявола (рис.3.22)

Correlations (Spreadsheet1)																
Marked correlations are significant at $p < ,05000$																
N=20 (Casewise deletion of missing data)																
Variable	Оцінка пробл. сит. як кор	Оцінка пробл. сит. як діяльн. дияв	Переоз. Сили Бога	Сніроб	реліг. кап	Пас. очік	Прох. про заступлн	Реліг. Фокус	очич. Іг	Духовн. зв'язок	Дух. незадов	Пошук підтр.	Реліг. допом.	Незадов. взаємов.	с реліг. на і реліг.	
глибина віри православні	,0936	,1065	-,4508	-,0988	,0689	,2495	,1704	-,1965	-,1437	,1124	-,0666	-,2260	-,0936	-,0288	-,2411	-,0028
	$p=,695$	$p=,655$	$p=,046$	$p=,678$	$p=,773$	$p=,289$	$p=,473$	$p=,406$	$p=,545$	$p=,637$	$p=,780$	$p=,338$	$p=,695$	$p=,904$	$p=,306$	$p=,991$

Рис. 3.22. Коефіцієнт Пірсона для православних християн (взаємозв'язок глибини віри і копінг-стратегіями)

Православні схильні оцінювати свої негаразди як наслідок впливу трансцендентних сил (зла) ($p=0,046$), зв'язок помірний. Тобто чим більш віруючий православний християнин, тим більше він буде схильним оцінювати проблеми як наслідок втручання Диявола. Тому робимо висновок, що гіпотеза про те, що чим більш віруючий християнин, тим більше він просить допомоги у Бога для православних *не підтверджена*.

Протестанти, на відміну від інших християнських конфесій, взагалі не мають жодного вираженого зв'язку між глибиною віри та копінгами (рис. 3.23)

Correlations (Spreadsheet1)																
Marked correlations are significant at $p < ,05000$																
N=20 (Casewise deletion of missing data)																
Variable	Оцінка пробл. СИТ. ЯК КОР	обп. сит. як	л. сит. як діял	Переоц. Сили Бога	Спіроби	т. реліг. капіт	Пас. очік	Прох. про заступн	Реліг. Фокус	тіг. очіщ. і прі	Духовн. зв'язок	Дух. незадов	Пошук підтр.	Реліг. допом	Незадов. взаемов.	шук реліг. напр і реліг..
глибина віри протестанти	,0718	,4386	,0343	-,4332	-,0272	,2062	,3203	,2336	-,0042	,2160	-,0954	-,0652	,0689	-,2257	,3489	,3443
	$r=,764$	$r=,053$	$r=,886$	$r=,056$	$r=,909$	$r=,383$	$r=,169$	$r=,322$	$r=,986$	$r=,360$	$r=,689$	$r=,785$	$r=,773$	$r=,339$	$r=,132$	$r=,137$

Рис.3.23. Коефіцієнт Пірсона для протестантів (взаємозв'язок глибини віри і копінг-стратегіями)

Тому гіпотеза про те, що від глибини віри залежить частота звернень до Бога для протестантів *спростована*.

Отже, взаємозв'язок глибини віри і копінг-стратегій для католиків підтверджений – чим більш віруючий католик, тим більше він звертається до Бога (особливо це пов'язано з «Релігійним фокусом», «Духовним зв'язком», «Духовним незадоволенням»). У православних цей зв'язок є з оцінкою ситуації як діяльності Диявола (високорелігійні православні більше звинувачують Диявола у негараздах, ніж просять Бога допомогти); в протестантів взаємозв'язку не виявлено. Тому гіпотеза підтверджена частково.

3.4.3. Особливості зв'язку між структурою релігійності та релігійними копінгами

Для того, щоб визначити, чи є взаємопов'язаними релігійність і ставлення до пандемії, використаємо коефіцієнт кореляції Пірсона між показниками структури релігійності (за тестом Щербатих) та релігійних копінгів.

Загалом кореляційні зв'язки між показниками релігійності і релігійними копінг-стратегіями для досліджуваних християн неоднорідні – католики і православні мають їх досить багато, практично усі вони взаємопов'язані, а от

протестанти і просто християни мають їх не так багато, тому можна чітко виділити групи копінгів, які корелюють з тією чи іншою ознакою.

У *католиків* статистично значущі *помірні зв'язки*: між оцінкою релігії як філософії та незадоволенням стосунками у релігійній громаді (0,45); між співробітництвом і магією (0,34); між релігійним очищенням і магією (0,41); між пошуком духовної підтримки в людей та магією (0,43); між духовним незадоволенням та зовнішніми ознаками релігійності (0,37); між пасивним очікуванням та вірою у псевдонауку (0,45), між оцінкою ситуації як карі Бога та вірою у Бога (0,44); між оцінкою ситуації як діяльності Диявола і вірою в Творця (0,38); між співробітництвом та вірою (0,34); між активною релігійною капітуляцією та вірою (0,49); між пошуком релігійного напрямку та вірою (0,31); та між оцінкою ситуації як карі Бога і сприйняттям релігії з моральної точки зору (рис. 3.24).

Тому, можна сказати, що для католиків оцінка проблемної ситуації як корисної і співробітництво корелюють практично з усіма складовими структури індивідуальної релігійності. В структурі переважають підтримка, зовшня релігійність, віра у Бога, релігійна самосвідомість. Найбільше з цими показниками пов'язана група копінг-стратегій, що передбачають контроль над ситуацією («Співробітництво», «Активна релігійна капітуляція», «Пасивне очікування», «Прохання про пряме заступництво»). Значимі кореляції пов'язані з вірою у Бога, особливо, коли питання безпосередньо стосуються віросповідання. Також потреби людей (очищення, співробітництво) пов'язуються з магічними впливами. Гіпотеза про те, що католики у проблемних ситуаціях намагаються зміцнювати зв'язки в релігійній громаді, зосереджуються на релігійному служінні не підтверджена.

Correlations (Spreadsheet1)								
Marked correlations are significant at $p < ,05000$								
N=20 (Casewise deletion of missing data)								
Variable	ФІЛ	МАГ	ПІД	ЗОР	ПНС	ВИС	САМ	МОР
Оцінка пробл. СИТ. Як кор	,6077	,5442	,7486	,7362	,2471	,4912	,7471	,5748
	$p=,004$	$p=,013$	$p=,000$	$p=,000$	$p=,294$	$p=,028$	$p=,000$	$p=,008$
Оцінка пробл. сит. як кари Бога	,4272	,4916	,3989	,5839	,0676	,4552	,6455	,4819
	$p=,060$	$p=,028$	$p=,081$	$p=,007$	$p=,777$	$p=,044$	$p=,002$	$p=,031$
Оцінка пробл. сит. як діяльн. диявола	,1079	,0570	,0791	,1760	,4925	,4675	,1424	,1392
	$p=,651$	$p=,811$	$p=,740$	$p=,458$	$p=,027$	$p=,038$	$p=,549$	$p=,558$
Переоц.Сили Бога	-,5277	-,1882	-,1415	-,2842	,1038	-,1168	-,2385	-,2949
	$p=,017$	$p=,427$	$p=,552$	$p=,225$	$p=,663$	$p=,624$	$p=,311$	$p=,207$
Співроб	,5464	,4747	,4944	,5631	,2208	,4767	,8312	,6038
	$p=,013$	$p=,034$	$p=,027$	$p=,010$	$p=,350$	$p=,034$	0	$p=,005$
Акт. реліг. капітул.	,4300	,4077	,6702	,6566	,2527	,4457	,5109	,4827
	$p=,058$	$p=,074$	$p=,001$	$p=,002$	$p=,282$	$p=,049$	$p=,021$	0
Пас.очік	,6772	,2352	,5265	,6086	,4522	,4195	,6312	,5201
	$p=,001$	$p=,318$	$p=,017$	$p=,004$	$p=,045$	$p=,066$	$p=,003$	$p=,019$
Прох.про заступн	,5447	,4979	,6044	,6938	,1923	,6337	,6472	,3436
	0	$p=,025$	$p=,005$	$p=,001$	$p=,417$	$p=,003$	0	$p=,138$
Реліг.Фокус	,4353	,3927	,6725	,7527	,2947	,5521	,6982	,6222
	$p=,055$	$p=,087$	0	0	$p=,207$	$p=,012$	$p=,001$	$p=,003$
Реліг. очищ. і проц.	,6063	,4597	,6903	,7716	,1144	,3938	,7819	,5630
	$p=,005$	$p=,041$	0	0	$p=,631$	$p=,086$	0	$p=,010$
Духовн.зв'язок	,2998	,5425	,5482	,4310	,5839	,5395	,4301	,2553
	$p=,199$	0	$p=,012$	$p=,058$	$p=,007$	$p=,014$	$p=,058$	$p=,277$
Дух.незадов	-,3161	-,3354	-,5860	-,4680	-,2962	-,4970	-,5698	-,3937
	$p=,175$	$p=,148$	$p=,007$	$p=,037$	$p=,205$	$p=,026$	$p=,009$	$p=,086$
Пошук підтр.духов і парафіян	,3421	,4569	,7553	,6693	,1959	,6538	,5317	,3571
	$p=,140$	$p=,043$	0	0	$p=,408$	$p=,002$	$p=,016$	$p=,122$
Реліг.допом	,4147	,6375	,7550	,6539	,1193	,5874	,6589	,4161
	$p=,069$	$p=,002$	0	0	$p=,616$	$p=,006$	0	$p=,068$
Незадов. взаєм.у реліг.спільн	-,4528	-,4613	-,3905	-,3603	,1742	-,4310	-,4089	-,2336
	$p=,045$	0	$p=,089$	$p=,119$	$p=,463$	$p=,058$	$p=,073$	$p=,321$
Пошук реліг. напрямі реліг..перетв	,4997	,4432	,7623	,6199	,2653	,4819	,6089	,2960
	$p=,025$	$p=,050$	0	0	$p=,258$	$p=,031$	$p=,004$	$p=,205$

Рис. 3.24. Зв'язок показників релігійності з релігійними копінгами для католиків

Помірні зв'язки *православних християн*: між оцінкою ситуації як корисної і вірою у Бога (0,35); між співробітництвом та моральною стороною релігійності (0,30); між активною релігійною капітуляцією та мораллю (0,39); та обернений помірний зв'язок між духовним незадоволенням і мораллю (-0,47) (рис. 3.25).

Correlations (Spreadsheet1)								
Marked correlations are significant at $p < ,05000$								
N=20 (Casewise deletion of missing data)								
Variable	ФІЛ	МАГ	ПІД	ЗОР	ПНС	ВИС	САМ	МОР
Оцінка пробл. СИТ. як кор	,3982	,0649	,5546	,5531	-,7363	,4745	,7815	,6474
	$p=,082$	$p=,786$	$p=,011$	$p=,011$	$p=,000$	$p=,035$	$p=,000$	$p=,002$
Оцінка пробл. сит. як кари Бога	,2414	-,2072	,7403	,7429	-,5620	,6156	,7681	,6841
	$p=,305$	$p=,381$	$p=,000$	$p=,000$	$p=,010$	$p=,004$	0	$p=,001$
Оцінка пробл. сит. як діяльн. диявола	-,2379	,2877	-,0934	-,1292	,6615	-,1847	-,0783	-,2877
	$p=,313$	$p=,219$	$p=,695$	$p=,587$	$p=,001$	$p=,436$	$p=,743$	$p=,219$
Переоц.Сили Бога	,0129	-,0888	-,8225	-,7540	,1600	-,7126	-,6974	-,3835
	$p=,957$	$p=,710$	0	0	$p=,500$	$p=,000$	$p=,001$	$p=,095$
Співроб	,0952	,1996	,8491	,7984	-,1481	,6762	,7530	,4846
	$p=,690$	$p=,399$	0	0	$p=,533$	$p=,001$	0	$p=,030$
Акт. реліг. калігул.	,0757	,1145	,7669	,6540	-,1659	,5898	,6597	,4649
	$p=,751$	$p=,631$	0	$p=,002$	$p=,485$	$p=,006$	$p=,002$	$p=,039$
Пас.очік	-,2937	,3278	,6136	,4663	,1249	,4247	,4528	,3782
	$p=,209$	$p=,158$	$p=,004$	$p=,038$	$p=,600$	$p=,062$	$p=,045$	$p=,100$
Прох.про заступн	,1072	-,0865	,6787	,4666	-,1655	,6792	,6510	,3544
	$p=,653$	$p=,717$	$p=,001$	0	$p=,486$	0	0	$p=,125$
Реліг.Фокус	,0941	,0110	,6421	,6271	-,0263	,4978	,5734	,2750
	$p=,693$	$p=,963$	$p=,002$	$p=,003$	$p=,912$	$p=,026$	$p=,008$	$p=,241$
Реліг. очищ. І проц.	,2857	-,1253	,7773	,6978	-,4387	,8014	,7816	,5349
	$p=,222$	$p=,599$	0	$p=,001$	$p=,053$	0	0	$p=,015$
Духовн.зв'язок	,2848	-,1215	,7051	,6596	-,3334	,6314	,8664	,6681
	$p=,224$	$p=,610$	0	0	$p=,151$	$p=,003$	0	0
Дух.незадов	-,0547	,1541	-,5894	-,5611	,1199	-,6673	-,6157	-,4489
	$p=,819$	$p=,517$	$p=,006$	$p=,010$	$p=,615$	0	$p=,004$	$p=,047$
Пошук підтр.духов і парафіян	,1267	,1062	,2523	,3697	-,2776	,2260	,5518	,3664
	$p=,594$	$p=,656$	$p=,283$	$p=,109$	$p=,236$	$p=,338$	$p=,012$	$p=,112$
Реліг.допом	,1618	,0357	,6485	,7238	-,3670	,4126	,8131	,6697
	$p=,496$	$p=,881$	0	0	$p=,111$	$p=,071$	0	0
Незадов. взаємн.у реліг.спільн	,1710	,2964	-,5913	-,6198	,2156	-,5153	-,6320	-,4938
	$p=,471$	$p=,204$	0	$p=,004$	$p=,361$	$p=,020$	$p=,003$	$p=,027$
Пошук реліг. напрямі реліг..перетв	,3260	-,0471	,6976	,5438	-,3290	,7254	,6448	,4406
	$p=,161$	$p=,844$	0	$p=,013$	$p=,157$	0	0	$p=,052$

Рис. 3.25. Зв'язок показників релігійності з релігійними копінгамі православних

Отже, у православних майже зі всіма копінг-стратегіями корелюють релігійна самосвідомість (САМ), зовнішні релігійні ознаки (ЗОР), необхідність духовної підтримки (ПІД), здатність вірити у Бога (ВИС). Взагалі не мають прямих кореляційних зв'язків віра в магію (МАГ) і псевдонауку (ПНС). Групи копінгів приблизно однаково корелюють з структурними елементами релігійності.

Найзначиміші кореляції наявні з елементом релігійності – мораллю (співробітництво, капітуляція, духовне невдоволення), можливо це стосується етичної оцінки цих проявів. Обернений зв'язок між мораллю та духовним незадоволенням може свідчити про те, що чим більшим буде рівень незадоволення, тим менше православні будуть оцінювати певну ситуацію з морально-етичного боку. Тому гіпотеза про те, що православні християни використовують копінги, що спрямовані на переоцінку об'єктивних і трансцендентних сил і пошук допомоги підтверджена частково.

Протестанти мають **помірні** зв'язки між: релігійним очищення і псевдонаукою (0,39); проханням про заступництво і вірою в Бога (0,32); пошуком релігійного напрямку та релігійною самосвідомістю (0,36), релігійною допомогою та підтримкою (0,33) та обернений зв'язок між духовним незадоволенням та філософським сприйняттям релігії (-0,33) (рис. 3.26).

Загалом, для протестантів характерна відсутність зв'язку копінг-стратегій з деякими складовими структури релігійності (МАГ, ЗОР ТА МОР). Також зв'язки наявні між структурою релігійності і копінгами, що позначають надання духовної допомоги і необхідність її отримати в релігії. Обернений зв'язок між духовним незадоволенням і філософськи баченням віри може вказувати на те, що чим більше протестанти відчують себе духовно розчарованими, тим менше вони осмислюють по-філософськи різноманітні питання. Цікавим поєднанням є отримання релігійного очищення і віра у псевдонауку, можливо справа у довірливості до неперевірених фактів. Гіпотеза, що протестанти у важких ситуаціях шукають допомогу в Бога і намагаються знайти новий смисл підтвердилась.

Variable	Correlations (Spreadsheet1)							
	ФІЛ	МАГ	ПІД	ЗОР	ПНС	ВІС	САМ	МОР
Оцінка пробл.СИТ. ЯК КОР	,5350	,0699	,4898	,0795	,3216	,3675	,2903	,2569
	p=,015	p=,770	p=,028	p=,739	p=,167	p=,111	p=,214	p=,274
Оцінка пробл. сит. як кари Бога	,1649	,1869	,3521	-,1792	,3664	,4185	,2100	-,1307
	p=,487	p=,430	p=,128	p=,450	p=,112	p=,066	p=,374	p=,583
Оцінка пробл. сит. як діяльн. диявола	-,0032	,2154	,2300	,1180	,4998	,1631	-,1952	,1323
	p=,989	p=,362	p=,329	p=,620	p=,025	p=,492	p=,410	p=,578
Переоц.Сили Бога	-,1820	-,0408	,0533	,1142	-,1764	-,3058	-,3028	-,2759
	p=,443	p=,864	p=,823	p=,632	p=,457	p=,190	p=,194	p=,239
Співроб	,4324	-,3094	,5953	,0893	,3521	,3804	,2481	,1169
	p=,057	p=,184	p=,006	p=,708	p=,128	p=,098	p=,292	p=,623
Акт. реліг. капітул.	,3639	-,2919	,3678	-,0482	,2164	,4975	,2872	,2016
	p=,115	p=,212	p=,111	p=,840	p=,360	p=,026	p=,220	p=,394
Пас.очік	,1381	-,1659	,2327	,0591	,3394	,5086	,2726	,1452
	p=,562	p=,484	p=,324	p=,804	p=,143	p=,022	p=,245	p=,541
Прох.про заступн	,4094	-,3109	,3733	-,0502	,2494	,4804	,2703	,2576
	p=,073	p=,182	p=,105	p=,834	p=,289	p=,032	p=,249	p=,273
Реліг.Фокус	,2534	,0611	,3354	,0139	,3408	,1441	,0460	-,0671
	p=,281	p=,798	p=,148	p=,953	p=,141	p=,544	p=,847	p=,779
Реліг. очищ. і прощ.	,1044	-,0494	,6329	-,1199	,4654	,6479	,1435	-,0257
	p=,661	p=,836	p=,003	p=,615	p=,039	p=,002	p=,546	p=,914
Духовн.зв'язок	,2137	-,1750	,3074	,0285	,2423	,2987	,0493	,1659
	p=,366	p=,461	p=,187	p=,905	p=,303	p=,201	p=,836	p=,485
Дух.незадов	-,4771	,2705	-,4264	-,0555	-,4194	-,2408	-,0700	-,2591
	p=,033	p=,249	p=,061	p=,816	p=,066	p=,306	p=,769	p=,270
Пошук підтр.духов і парафіян	,2041	-,0506	,4979	-,0721	,4375	,5645	,1425	,1220
	p=,388	p=,832	p=,025	p=,763	p=,054	p=,010	p=,549	p=,608
Реліг.допом	,1466	,0402	,4783	-,3414	,0231	,3899	,1167	-,0969
	p=,538	p=,866	p=,033	p=,141	p=,923	p=,089	p=,624	p=,685
Незадов. взаємов.у реліг.спільн	-,0497	-,0193	-,6095	,4351	-,2499	-,3930	,1098	,2272
	p=,835	p=,936	p=,004	p=,055	p=,288	p=,086	p=,645	p=,335
Пошук реліг. напрямів реліг..перетв	,0381	-,0108	,2459	-,3208	,1761	,7291	,4710	-,0675
	p=,873	p=,964	p=,296	p=,168	p=,458	p=,000	p=,036	p=,777

Рис. 3.26. Зв'язок показників релігійності з релігійними копінгами для протестантів

На основі проаналізованих зв'язків можна зробити висновки: у католиків найбільш пов'язаною складовою структури релігійності з релігійними копінгами є віра у Бога, у православних – мораль, у протестантів – не визначено. Оцінка ситуації як кари Бога є вагомою для католиків, у православних і протестантів серед значимих зв'язків повторів нема.. У католиків переважає група копінгів,

спрямованих на контроль за ситуацією, в православних і протестантів це визначити важко.

Висновки до розділу 3

В результаті проведення емпіричного дослідження можемо зробити наступні висновки:

1. Більшість досліджуваних християн (майже 80%) є середньорелігійними, хоча у деяких досліджуваних оцінка глибини віри не співпадала з їх асоціаціями на тему релігії, а також з відповідями на опитувальники (вони обирали середній рівень, а показники за шкалами були як у високорелігійних), це може бути пов'язано з «релігійним конформізмом» чи недостатнім рівнем усвідомлення своєї релігійності.

2. Психосемантичний експеримент з досліджуваними християнами на стимул «релігія» дає розуміння, що для даної групи релігія – це позитивні переживання, цінності, церковна атрибутика, Бог; для православних та просто християн притаманні негативні переживання щодо релігії і застосування в релігійній сфері «мирських» категорій.

3. В структурі релігійності досліджуваних християн найбільше представлено розуміння релігії як підтримки, важливими є її моральний та філософський аспекти, а віра у магію та псевдонауку найменш характерні.

4. Психосемантичне наповнення поняття «пандемія» неоднозначне – для багатьох християн вона тісно пов'язана з життям і здоров'ям, викликає негативні переживання; проте католики і протестанти бачать у ній не лише загрозу, а й можливості.

5. Релігійні копінг-стратегії, що найбільше притаманні християнам, пов'язані з духовним зв'язком з Богом, пошуком нових цілей, наданням та

отриманням релігійної підтримки. Рідше люди схильні відчувати незадоволення від стосунків у громаді, з Богом і вважати, що проблеми (і, зокрема, пандемія), наслідок Божого покарання.

6. Порівняння різних конфесій не виявило значимих відмінностей між конфесіями, тобто представники різних гілок християнства використовують схожі копінг-стратегії.

7. За допомогою методу кореляції Пірсона між глибиною віри та релігійними копінгами виявлено, що чим релігійніші католики, тим більше вони звертаються до Бога; у православних глибина віри корелює з оцінкою ситуації як діяльності Диявола; в протестантів зв'язку не виявлено. Тому наша гіпотеза підтвердилась лише частково.

8. Також за допомогою кореляції Пірсона між показниками індивідуальної релігійності та копінг-стратегіями було виявлено, що у католиків переважає група копінгів, що передбачають контроль над ситуацією («Оцінка ситуації як кари Бога»), у протестантів та православних їх не виявлено. У католиків найбільш пов'язаною складовою структури релігійності з релігійними копінгами є віра у Бога, у православних – мораль, у протестантів – не визначено.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз та емпіричне дослідження психологічних особливостей зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії дають можливість зробити наступні висновки:

1. В результаті аналізу наукової літератури було виявлено, що проблематика релігійності була вивчена достатньо, однак ставлення християн до сучасної пандемії коронавірусу досліджено недостатньо через її недавню появу. Релігія – це віра у надприродні сили, яка не підкріплена науковими доказами. На основі релігії формується релігійність як усвідомлення власного зв'язку з Абсолютом. Релігійність українців сформована на перетині язичництва та християнства, тому релігійна свідомість українців називається «традиційною свідомістю». Масова релігійна свідомість є ритуалізованою, міфологічною і діалогічною, вона наповнена релігійними цінностями, що відображають потреби, регулюють поведінку віруючого. Однак релігійна свідомість зараз зазнає змін через процеси секуляризації, відходу людей від Церкви.

2. На основі аналізу літератури представлено теоретичну модель досліджуваного явища, що відображає зв'язок релігійної свідомості та пандемії: пандемія обмежує спілкування, в т. ч. релігійне, що є стресом для вірян і може призвести до релігійної кризи, тому актуалізує використання *копінг-стратегій*, які можуть бути позитивними (пошук підтримки, оцінка ситуації як корисної тощо) або негативними (пасивність, духовне незадоволення). Копінг-стратегії та ставлення до пандемії, згідно з гіпотезами, відрізняються у представників різних конфесій.

3. Для емпіричного дослідження було підібрано діагностичний інструментарій: вільний асоціативний експеримент і методики: «Релігійні копінг-стратегії» (К.Паргамент, Г.Кюніг, Л.Перез в адаптації М.Єсип), «Тест для визначення структури індивідуальної релігійності» за авторством Ю.В.Щербатих.

Дані методи є валідними і дозволяють дослідити зв'язок релігійності зі ставленням до пандемії.

4. Порівняння копінг-стратегій між різними конфесіями дають розуміння, що загалом католики, протестанти і православні використовують схожі копінги, різниця є лише між католиками і православними.

5. Аналіз зв'язку глибини віри і релігійних копінгів показав, що у католиків є зв'язок між глибиною віри із звертанням до Бога; у православних взаємопов'язані глибина віри та звинувачення Диявола; в протестантів зв'язку не виявлено.

6. На основі аналізу зв'язку між структурою релігійності та релігійними копінг-стратегіями виявлено, що найбільш пов'язаними для католиків є віра у Бога та копінги оцінки ситуації; у православних копінги пов'язані з мораллю; а у протестантів - структурні елементи релігійності та копінг-стратегії передбачають активну взаємодію з Богом.

На основі вищеописаного робимо висновок, що гіпотеза про ставлення до пандемії та стратегії подолання її наслідків залежать від глибини віри та конфесійної належності підтвердилась частково. А саме: для католиків *підтвердилось* те, що чим більш релігійний християнин, тим більше він звертається за підтримкою до Бога; для православних і протестантів ця *гіпотеза спростована*. Також *не підтвердились* припущення про пов'язування православними християнами пандемії з об'єктивними факторами, а також переконання протестантів, що пандемія – наслідок діяльності трансцедентних сил. *Частково підтверджене* припущення, що католики вважають пандемію покаранням. Щодо копінг-стратегій, то *не підтвердилось* те, що католики будуть зміцнювати зв'язки всередині релігійної громади і зосереджуватимуться на релігійному служіння. *Частково правдивим* є припущення, що православні християни переоцінюють об'єктивні та трансцедентні сили і просять заступництва. І *підтвердилась гіпотеза*, щодо пошуку протестантами допомоги у Бога і нового релігійного сенсу.

Таким чином, глибина досліджуваної проблеми не є вичерпною та потребує подальшого вивчення.

Дослідження може бути використане з метою подальшого вивчення впливу пандемії на релігійну структуру особистості, або на її окремі складові (на релігійні цінності, релігійну свідомість).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Александровська В. М. Психологія молитви: когнітивний аналіз феномена. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2012. Випуск 20. С. 41-50.
2. Богачевська І. Сучасна релігійна свідомість православних українців: між міфом та ритуалом. *Релігія та соціум*, 2011. №1 (5). С. 5-10.
3. Борейко Ю. Православна релігійність в українських реаліях постмодерну. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*, 2013. №11. С. 176-181.
4. Булана Є. І., Паніна І. Г. Європейський Союз в умовах коронакризи. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*, 2020. Випуск 12. Том 2. С. 31-34.
5. Бучма О., Колодний А. Релігійність – форма буття релігії. *Академічне релігієзнавство*. за ред. А. Колодного. Київ, 2000. С. 520-534.
6. Виговський Л. Трансформація функціональності релігійного комплексу як реалізація його суспільних адаптаційних можливостей. *Українське релігієзнавство*. 2009. №5. С. 8-12.
7. Владленова І. В. Посткоронавірусний світ: кризис в національній безпеці та мрії про «суспільство споживання». *Гілея: науковий вісник*, 2020. Вип. 165 (№5). С. 165-168.
8. Вознюк О. В. Здоров'я людини – фундаментальний чинник, умова запобігання Covid-19. *Психологія і педагогіка у протидії пандемії Covid-19: Інтернет-посібник*, 2020. С. 116-123.
9. Глушак А., Пирог Г. Релігійні цінності: сутність, структура, рівні. *Вісник Національного Університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2003. Вип. 473: Філософські науки. С. 51-54.

10. Глушак А. С., Пирог Г. В. Соціальні цінності християнства. *Науковий вісник Чернівецького Університету*. Чернівці, 2005. Вип. 242-243: Філософія. С. 12-20.
11. Джемс У. Многообразие религиозного опыта. Москва, 1993. 326 с.
12. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни (Заключение) (Пер. с французского: Валерия Земскова), 2018. т.17. №2. С. 122-154.
13. Єсип М. Адаптація методики «Релігійні копінг-стратегії» (RCOPE) (автори К. Паргамент, Г. Кюніг, Л. Перез). 19 с.
14. Єсип М. З. Особливості міжособових стосунків людей, схильних використовувати різні копінг-стратегії. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, 2011. Вип. 29. С. 243-250.
15. Єсип М. З. Особливості самосвідомості віруючих, які переживають релігійну кризу. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 12 : Психологічні науки. 2013. Вип. 42. С. 47-54.
16. Єсип М. З. Релігійні уявлення віруючих з різними копінг-стратегіями : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01. Львів, 2012. 261 с.
17. Жадан І. А. Основні напрямки християнства: православ'я, католицизм і протестантизм, їх подібності та відмінності. *Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства*. С. 14-18.
18. Іванова І. В. Вірус доброти. Благодійність в умовах карантину. *Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори вплив та взаємодії*. 2020. 22 травня. Том 2. С. 120-121.
19. Калашников Р. Причастие во время карантина: проводить нельзя отменить: где поставить запятую? *Богомыслие: литературно-богословский альманах. Спецвыпуск: Церковь во время пандемии*. 2020. С. 49-78.
20. Качурова С. В. Логика современного религиозного сознания. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія права, політологія та соціологія», 2017. №3. С. 142-154.

21. Кирилюк О. С. Універсально-культурні структури міфологічних підвалин масової політичної свідомості. *Універсальні виміри української культури*, 2000. С. 27-38.
22. Климишин О. Християнсько-психологічні основи розвитку духовності особистості. *Психологія особистості*, 2012. №1. С. 69-78.
23. Козловський О. Р. Релігійна свідомість та релігійні практики населення сучасної України як предмет соціально-філософського аналізу. Київ, ВД «Стилос». 2007. 192 с.
24. Конотоп Л. Г. Релігійна свідомість: методологічні аспекти дослідження. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія*. 2019. №1 (29). С. 21-25.
25. Коструба Н. С. Масові релігійні комунікації в Україні: психологічний підхід. *Scientific achievements of modern society*, 2020. Р. 465-470.
26. Коструба Н. С. Психологічний аналіз концепту «Віра». *Psychological journal*, 2020. Т. 6. №6. С. 100-106.
27. Кривенко Ю. В., Адаховська Н. І. Право на віросповідання в умовах пандемії коронавірусу Covid-19. *Епідемії в Європі і право: від Риму до Covid-19: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12 черв. 2020 р.)*. Одеса: Видавничий дім «Фенікс», 2020. - С. 43-45.
28. Кулагіна Г. Індивідуальні вияви релігійності українця. *Українське релігієзнавство*. 2008. №46. С. 91-100.
29. Кулагіна - Стадніченко Г. Аксіологічні виклики індивідуальної релігійності православного віруючого за умов релігійної свободи та свободи совісті. *Релігійна свобода: релігійне життя України і світу за умов свободи релігії та віросповідань: науковий щорічник*. Вип. 20. Київ, 2017. С. 99-107.
30. Кулагіна – Стадніченко Г. Антропологічні виміри індивідуальної релігійності православного віруючого у реаліях сьогодення. *Українське релігієзнавство*, 2015. №73. С 204-211.

31. Луканова В. В. Релігійно-міфологічний вимір феномену пандемії: бінарна опозиція «сакральне / профанне». *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2017. Вип. 1. С. 192-202. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/filipol_2017_1_26 (дата звернення: 30.10.2020).
32. Мерщій Т. В. Нові форми інтеракції релігії в умовах становлення інформаційного суспільства. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія*, 2017. Вип. 37. С. 11-16.
33. Новосад М. Релігійна свідомість в контексті української народної традиції. *Українське релігієзнавство*. 2013. № 67. С. 132-137.
34. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 200-2020 рр. (Інформаційні матеріали). *Razumkov centre*. 2020. 110 с.
35. Отич Д. Д. Роль релігійних організацій в адаптації особистості до нових життєвих обставин. *III Міжнародна науково-дослідна конференція «Генеza буття особистості»*. 2017. С. 237-238.
36. Паращевін М. Релігія та релігійність в Україні: монографія. Київ. Інститут політики. Інститут соціології НАН України. 2009. 68 с.
37. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания. Москва : Изд-во Моск. Ун-та. 1988. 208 с.
38. Пирог Г. В. Психологічні аспекти функціонування релігійних цінностей (християнський аспект). *Українське релігієзнавство: Бюлетень Української асоціації релігієзнавців і Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України*. 2006. №39. С. 93-102.
39. Пирог Г. В. Релігійні цінності як єдина система. *Історія релігій в Україні: Праці XI-ї міжнародної наукової конференції*. 2001. С. 199-201.
40. Пирог Г. Соціальні аспекти функціонування релігійних цінностей. *Українське релігієзнавство*. Київ, 2003. Вип. 26. С. 30-37.

41. Пирог Г. В. Християнські цінності у сучасному українському суспільстві. *Науковий вісник Чернівецького Університету*. Чернівці, 2004. Вип. 203-204: Філософія. С. 22-26.
42. Пирог Г. В. Ціннісна природа релігії (аксіологічний аналіз християнства): автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2005. 26 с.
43. Попова М. А. О психологии религии. Москва : Просвещение, 1969. 168с.
44. Преображенський С. І. Позахристиянські компоненти свідомості сучасної православної людини: дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2010. 277с.
45. Проць О. І. Особливості релігійності в різних періодах дорослості: порівняльний аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2015. Том 2. Випуск 2. С. 36-41.
46. Психологічна профілактика і гігієна особистості у протидії пандемії Covid-19: Методичний посібник / Рибалка В. В. та ін. за ред. Рибалки В. В. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020. 123с.
47. Релігієзнавство: навчальний посібник. 2-ге вид. / за ред. Мозгового Л. І., Бучми О. В. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 264 с.
48. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного і Б. Лозовика. – Київ : Четверта хвиля, 1996. 392 с.
49. Релігієзнавчий словник і хронологія найважливіших дат з історії релігії / за ред. Стоцького Я. В. Тернопіль, 2011. 56 с.
50. Ремез О. Л . Пандемія ХХІ століття Covid-19 як загроза цивільній безпеці. *Збірник матеріалів Х-их наукових читань, присвячених пам'яті академіка В. В. Копейчикова*, 2020. С. 162-165.
51. Савелюк Н. М. Релігійність як складова духовності особистості. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*, 2011.С. 344-354.

52. Савчин М. В. Духовний потенціал людини. Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського університету, 2001. 203 с.
53. «Система моніторингу поширення епідемії коронавірусу» URL: <https://covid19.rnbo.gov.ua> (дата звернення: 25.05.2021).
54. Туманенко В. В. Філософське дослідження пандемій: історіографічні та релігієзнавчі передумови. *Грані*. 2011. №3. С. 76-79.
55. Україна релігійна. Книга друга: Прогнози релігійних процесів в Україні / Л. Виговський та ін. / за ред. А. М. Колодний. Київ. 2008. 341 с.
56. Филипович Л. Протестантизм та його роль в утвердженні релігійного багатоманіття світу. *Історія релігій в Україні*, 2017. №27. С. 54-62.
57. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева. Москва : Прогресс. 1990. 368 с.
58. Фрейд З. Будущее одной иллюзии. 1992. 157 с.
59. Харьковщенко Є, Носенюк Б. Вплив коронавірусної пандемії на соціокультурний простір України. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матеріали Міжнар. Інтернет-конф., м. Переяслав, (28 лютого 2021р.) Переяслав, 2021, С. 127-128.
60. Черенков М. М. Антиномії релігійного і національного в соціально-богословській позиції українського євангельського протестантизму. *Українське релігієзнавство*, 2007. №44. С. 199-204.
61. Швалб Ю. Свідомість як відношення людини до світу. *Психологія і суспільство*, 2004. №4. С. 154-166.
62. Юнг К. Архетипы и коллективное бессознательное. Москва: Издательство АСТ, 2019. 496 с.
63. Alport G. W. Becoming Basic Considerations for a Psychology of Personality / New Haven: Yale University Press, 1955. IX. 106 pp.
64. Comstock G. W., Partridge K. B. Church attendance and health. *Journal of Chronic Diseases*, 1972. №25. P. 65-72.

65. David B. Larson, Harold G. Koenig Is God good for your health? The role of spirituality in medical care. *Cleveland Clinic Journal of Medicine*, 2000. №67 (2). P. 80-84

66. Harris, K. A., Howell, D.S., Spurgeon, D.W. (2018). Faith Concepts in Psychology: Three 30-Year Definitional Content Analyses. *Psychology of religion and spirituality*, № 10 (1), P. 1-29.

67. Pargament K., Koenig H., Perez L. The many methods of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*. 2000, Vol. 56, № 4. P. 519-543.

АНОТАЦІЯ

Тополук О.О. Психологічні особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії: кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія освітньої програми Психологія розвитку. Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2021. 130с.

Об'єктом дослідження є релігійність українців.

Предметом – психологічні особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії у сучасних українців.

Мета дослідження – визначити особливості зв'язку релігійності зі ставленням до пандемії та стратегіями подолання її наслідків.

Для вивчення психологічних особливостей релігійності досліджуваних та їх ставлення до пандемії було використано методи: *теоретичний* – аналіз та узагальнення літератури, *емпіричний* – психосемантичний метод, тест для визначення структури індивідуальної релігійності (Ю.В.Щербатих), методика для визначення релігійних копінг-стратегії (RCOPE) (К.Паргамент, Г.Кюнig, Л.Перез; в адаптації М.Єсип); *статистичні методи*, зокрема, коефіцієнт кореляції Пірсона. Дослідження проводилось очно і дистанційно (через Google Форми).

На основі отриманих емпіричних даних визначено, що більшість досліджуваних середньорелігійні (79,7%), високорелігійних – 18,8%, 1,5% - нерелігійних.

Результати емпіричного дослідження ставлення до релігії католиків, православних і протестантів вказують на переважання позитивного ставлення і переживань щодо неї, пов'язування її з церковних атрибутів, Творцем, а специфічні категорії уже вужче представлені у кожній конфесії, наприклад, негативні переживання щодо релігії (у православних).

Ставлення до пандемії у католиків, православних і протестантів схоже: їм важливе питання життя і здоров'я, вони відчують негативні переживання щодо цього. Загалом ставлення всіх християн до коронавірусу і карантину також включає категорії «Обмеження», «Поширення». Зустрічаються і специфічні категорії («Релігійне значення» у католиків», «Час» у протестантів»).

У структурі релігійності християн переважають: важливість підтримки, релігійна самосвідомість, віра у Творця; важливе місце займають філософські роздуми, моральність, зовнішня релігійність; найменш представлені віра у магичні ритуали і псевдонауку.

Глибина віри і релігійні копінг-стратегії для різних конфесій поєднані по-різному: для католиків віра пов'язується з релігійним фокусом, духовним зв'язком і духовним незадоволенням; у православних зв'язок є з оцінкою ситуації як діяльності Диявола; у протестантів зв'язків не виявлено.

За результатами порівняння показників індивідуальної релігійності та копінг-стратегій встановлено, що у католиків переважають зв'язки між ознаками релігійності з копінгамі контролю над ситуацією, у протестантів – переважає група стратегій відчуття спільності з Богом, а у православних всі групи копінгів приблизно однаково корелюють з показниками релігійності.. Також спільним для конфесій є те, що з копінг-стратегіями найчастіше пов'язані наступні показники релігійності: необхідність підтримки, віра у Бога і наявність релігійної самосвідомості.

Дослідження може бути використане з метою подальшого вивчення впливу пандемії на релігійну структуру особистості.

Ключові слова: релігійність, релігійна свідомість, пандемія, українці, християни, християнські конфесії, копінг-стратегія.

ANOTATION

Topoliuk O.O. Psychological Peculiarities of Connection of Religion and Pandemic Attitudes: Qualification paper of a high school student of the second (master) level of high school specialty 053 Psychology of Educational Program Development. Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Zhytomyr, 2021. 130 p.

The object of the research is the religiousness of Ukrainians.

The subject is psychological peculiarities of the link between religiosity and attitudes toward pandemics among modern Ukrainians.

The goal of the research is to identify the peculiarities of the link between religiosity and attitudes toward the pandemic and strategies for coping with its consequences.

The following methods were used to study the psychological peculiarities of the studied persons' religiousness and their attitude towards the pandemic: theoretical - analysis and summary of the literature, empirical - psychosemantic method, test for determining the structure of individual religiousness (Yu. V. Scherbatykh), the method for determining religious coping strategies (RCOPE) (K. Parrment, H. Kühnir, L. Perez; adapted by M. Yessin); statistical methods, in particular, Pearson's correlation coefficient. The research was conducted face-to-face and remotely (via Google Forms).

On the basis of the empirical data obtained, it was found that the majority of those surveyed were middle-religious (79.7%), high-religious - 18.8%, 1.5% - non-religious.

The results of the empirical survey of the attitude to religion among Catholics, Orthodox and Protestants indicate the prevalence of positive attitude to religion, The main thing is that the Orthodox and Protestants have a positive attitude towards religion, while the Orthodox and Protestants have a positive attitude towards religion in prevalence.

The attitude toward the pandemic among Catholics, Orthodox, and Protestants is similar: they care about life and health and have negative feelings about it. In general, the

attitude of all Christians toward coronavirus and quarantine also includes the categories of "Restriction" and "Extension. There are also specific categories ("Religious Significance" in Catholics, "Hour" in Protestants).

In the structure of Christian religiosity the most important are: the importance of support, religious self-awareness, faith in the Creator; an important place is occupied by philosophical reflection, morality, external religiosity; the least represented are faith in magical rituals and pseudoscience.

The depth of faith and religious coping strategies for different confessions are combined differently: For Catholics, faith is linked to a religious focus, a spiritual connection, and spiritual dissatisfaction; for Orthodox, the connection is to an assessment of the situation as the work of the Devil; for Protestants, no connection is seen.

As a result of the comparison of indices of individual religiosity and coping strategies it was found that in Catholics the links between the signs of religiosity and coping control over the situation prevail, In Protestants, the group of strategies of feeling of communion with God prevails, but in Orthodox Christians all groups of coping with the indicators of religiosity correlate approximately the same. . Also common to the confessions is that the following indicators of religiosity are most often associated with coping strategies: the need for support, faith in God, and the presence of religious self-consciousness.

The study can be used to further study the impact of pandemics on the religious structure of the person.

Key words: religion, religious awareness, pandemic, Ukrainians, Christians, Christian confessions, coping strategies.